

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

14e jaargang, nr. 55

oktober 1984

Redactie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 5245

INHOUD

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

	blz.
I. Een pastoorsinventaris uit 1549 door J. Lijten	156
II. Stamlijst Mattheeuwse door J.M.A.G. Mattheeuwse	165
III. 650 jaar Beerse gemeijnt (afl. 2) door H. Vera	168
IV. Oirschotse gedichten Het Rozenhoedje door Toke van de Ven-Lommers	181
V. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw 53. Deken Frankenstraat 7 (tevens hierin opgenomen St. Odulphusstraat 12-14 en 21) door M. van Roosmalen	183
VI. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 46 - 51 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden	190

I. EEN PASTOORSINVENTARIS UIT 1549 door J. Lijten

Door bijzondere omstandigheden kwam een volledige inventaris van alle bezittingen van de Oirschotse pastoor Jan de Cort, per vertrek ingedeeld, terecht in het Oirschotse schepenprotocol. Deze bijzondere omstandigheden bestonden wel daarin, dat de pastoor in zijn testament zoveel legateerde, dat zijn executeurs hun functie slechts durfden aanvaarden onder voorrecht van boedelbeschrijving. Deze pastoor was denkelijk niet rijk en niet arm. Zijn inventaris kan wel beschouwd worden als de doorsnee-inventaris van de gewone priester van die tijd, die geen academische opleiding had genoten.

Aanvankelijk werd gedacht aan een volledig becommentarieerde uitgave van deze inventaris. Dit zou echter zoveel specialistische kennis en studie gevraagd hebben, dat daarvan werd afgezien.

De inleiding beperkt zich daarom tot een historische plaatsing van de personen, die in deze akte een rol spelen, zodat diverse specialisten in deze in een duidelijke context geplaatste inventaris een basis hebben voor een diepgaande ontleding van de voorliggende gegevens.

De pastoor.

Jan de Cort zoon van Gysbrecht komt in de Oirschotse protocollen vanaf 1539 voor als priester.¹⁾ In 1540 blijkt hij rector te zijn van het Sint-Lucia-altaar in de Maria-kapel.²⁾ Een paar jaar later deelt hij met zijn broers en zusters de nalatenschap van hun ouders, die in hoofdzaak ligt bij de molen van Spoorndonk.³⁾ Hij kocht in die tijd het huis van kanunnik Jan van der Hagen in de Nieuwstraat.⁴⁾ Dit huis verkocht hij in 1547 op 9 maart aan Gerard Mengelen.⁵⁾ Vermoedelijk was hij toen pastoor geworden en kreeg hij als zodanig de beschikking over een ambtswoning, hoewel wij geen zekerheid hebben over het bestaan daarvan in die tijd. Hij wordt de eerste keer als pastoor vermeld (prochiaen) op 15 mei 1547.⁶⁾ Door Gerard Mengelen werd hij kort daarna aangewezen als executeur van diens testament, dat hij echter door zijn vroege dood niet heeft kunnen afwikkelen.⁷⁾

Het testament van pastoor Jan de Cort is niet bekend, maar uit een vermelding in het protocol van 1572⁸⁾ blijkt, dat hij 100 Carolusgulden vermaakt had aan Lijsken zijn natuurlijke dochter. De moeder van deze dochter wordt niet genoemd, maar we kunnen veilig aannemen, dat het zijn huishoudster Kathelyn Jansdochter van de Mairslaer was, die bij het opmaken van deze inventaris nog in functie was. Dit forse legaat is misschien wel de voornaamste reden geweest, waarom de executeurs twijfelden aan de toereikendheid van zijn boedel tot deze aderlating.

De executeurs.

Joost van Hersel, een natuurlijke zoon van kanunnik Danel van Hersel, komt vanaf 1527 voor als priester in Oirschot.⁹⁾ In 1548 treedt hij voor het eerst op als kerkmeester,» wat hij wel bleef tot zijn dood. Kort daarvoor wordt hij nog als zodanig genoemd) I) Blijkbaar had hij een financiële knobbel, want hij regelde nogal eens zaken voor anderen. Hij was ook executeur van het testament van cantor Jacop van den Spijker.¹⁰⁾ Daarom zal hij ook wel gevraagd zijn voor de functie van kerkmeester.

Men kan wel zeggen, dat onder de kerkmeesters altijd een der dienstdoende priesters functioneerde en soms ook een der kanunniken. Het was de gewoonte, dat de pastoor de priester-kerkmeester aanwees als zijn eerste executeur. Dit was natuurlijk ook zeer gewenst, omdat in een pastoorsinboedel nogal eens zaken voorkomen, die niet van hem privé zijn, maar van kerkelijke instellingen.

Jan Janszoon van de Mairslaer was een broer van de huishoudster van pastoor Jan de Cort. Vermoedelijk was hij door de pastoor gewenst (en misschien in zijn testament aangewezen) als voogd voor zijn dochter.

Peter Henrickszoon van den Scoet is wel kerkmeester geweest maar enkel in het jaar 1561 als zodanig naspeurbaar.¹³⁾ Hij was in 1548 voor het eerst schepen geweest en zou als zodanig gedurende twintig jaar regelmatig terugkeren. ¹⁴⁾

Gerard Mengelen.

Deze was een zoon van Art, die weer een natuurlijke zoon was van de priester Jan Mengelen. Hij komt als priester voor vanaf 1513.¹⁵⁾ Hij werd in 1520 rentmeester van het kapittel¹⁶⁾ en bleef dit tot aan zijn dood.¹⁷⁾ Vanwege zijn zakelijke capaciteiten werd hij dikwijls gevraagd voor de belangenbehartiging van vele mensen en instellingen. Zo was hij ook executeur testamentair van de merkwaardige Oirschotse kanunnik Anthonis Bruyninx,¹⁸⁾ voor wie hij ook tijdens diens leven al dikwijls zaken behartigd had.¹⁹⁾

Bij zijn huishoudster: r Govarrken Jansdochter van de Mairslaer (een zuster van de huishoudster van pasroer Jan d. Con) had hij vier natuurlijke kinderen: Elisabeth, .Nerr, Jan en (" : ..irneirs.²⁰⁾ van wie de jongste, Cornelis, in 1556 nog minderjarig was.²¹⁾

Pastoor Jan de Cort was executeur van zijn testament en had ten tijde van zijn overlijden en het opmaken van de inventaris documenten in huis niet alleen van Gerard Mengelen persoonlijk maar ook van het kapittel en van diverse personen en instellingen, voor wie deze zaken behartigd had.

De inhoud van het "plat gesloet cofferen" in het "tredsoirken" "op die Boet" waren papieren van Gerard Mengelen. Daarnaast zijn nog meerdere andere documenten met zekerheid of waarschijnlijkheid te determineren als behorende tot diens nalatenschap.

Het is verleidelijk, om in te gaan op de verschillende invalshoeken, van waaruit men deze inventaris kan beschouwen. Wij willen niet op die verleiding ingaan, maar toch wel opmerken, dat vooral bij de titels van de boeken de lezing hier en daar onzeker is. De secretaris heeft in zeer haastig tempo moeten schrijven, om de inventarisatie door de executeurs en de twee schepenen bij te houden. De ontcijfering was voor de transscribent dan ook dikwijls een hels moeilijk karwei.

NOTEN

1. Oirschots schepenprotocol van 1539, fol. XXXVIII.
2. Prot. 1540, fol. LVIII.
3. Prot. 1542, fol. LXXIIvo e.v.v.; 1543, fol. LXXIX - LXXXI.
4. Prot. 1543, fol. XXV.
5. Prot. 1547, fol. XXIX.
6. Prot. 1547, fol. XLVIIvo e.v.v.
7. Prot. 1548, fol. CVII; 1549, fol. II en IX.
8. Prot. 1572, fol. XVI.
9. Prot. 1527, fol. XLVII.
10. Prot. 1548, fol. Lvo.
11. Prot. 1557 ongenummerd. Schaduwprot. 138 C, blz. 222.
12. Prot. 1555, fol. CIX.
13. Prot. 1561 B, fol. XXXIX en CXXXIV.
14. Prot. 1548 en om de drie jaar daarna, titelpagina.
15. Prot. 1513 B, fol. IX.
16. Prot. 1519, fol. 44vo.
17. Laatste vermelding Prot. 1545, fol. LXVvo.
18. Prot. 1531, fol. XVvo - 1541, fol. LIvo passim.
19. Prot. 1519, fol. XIIvo; 1529, fol. XXVIIIvo en LXXII e.v.; 1530, fol. LXXI.
20. Prot. 1553, fol. LXXXvo e.v.v. en CIIvo.
21. Prot. 1556, fol. XLV e.v.

1549 september 19

R.A.N.B., R.A. nr. 136, Oirschots schepenprotocol van 1549, fol. LXXXIIIvo-LXXXVIIvo.

Heer Joest van Hersele, Jan Janssoen van den Mairslaer ende Peter Henricsoen van den Schoet, als executuere van den uuytersten wille wylen heeren Jans die Cort, hebben openbairlyc voir ons scepenen geseet ende geprotesteert, dat zy nyet en willen den last van der executiën van den uutersten wille van heeren Jannen voirscreven aennemen noch onderweynden voirden dan met dispositie des rechts op beneficie des inventaris ende dat zy hon oick niet voirden en willen verbynden noch gehauden noch verbonden weesen, die sculden, maicselen ende legaten van heeren Jannen voirscreven te betalen dan alleen zoe verre hon die gueden, der voirscreven executiën toebehorende, extenderen ende in honnen handen comen zullen.

Desen gepasseert, soe heeft Katalyn Jans dochter van den Mairselaer, dienstmaget van heeren Jannen voirgenoemt, die by zynen levne, in der doot ende noch was in den woenhuyse wylen heeren Jans voirscreven huere behoirlicken eedt gedaen, dat zy openbaeren ende voertbrengen sal sonder iet wetende achter te laten allen ende eenyegelycke gueden dair wylen heere Jan voirscreven inne bestorven is ende achtergelaten heeft ende omdat die gueden nyet en zouden vergaen noch gedisvercheert noch vervreempt mer ten oirbair ende profyt van der executiën mochten worden bekeert, soe hebben die voirscreven executuere die zelve gueden doen beschryven ende voir ons scepenen dairaf begert gemaict te hebben eenen behoirlicken inventaris, die gemaict is in manieren hiernaevolgende.

In den irsten, commende opter pleynen dair is bevonden in die luven, ryshaut, faeelhaut ende torf, drie eycken plaeten, eenen geblecten eyckenboem, eenen heckenpost, stucken van eyckenboomen gesaeght, eenen verckensback, eenen wasstoel.

In 't backhuys zyn bevonden XIII V2 vymen dacstroos, een yseren ovensteel, twee eycken plancken, een aude bedstat.

Comende op die hoogecamer van den huyze, dair is bevonden een bedstat, een bedde, eenen hootpeluwe, een gestrypte sargie, eenen witten broetcorf, eenen witten hengelcorf, eenen sack.

In die kuecken is bevonden een hael, een lenchael, een roestel, eenen fauthengel, een hanghyser, een yseren vleesch rixken, een coperen scuymspaen, eenen coperen teempts, drie coperen potten, groot ende cleyn, drie ketelkens, een coperen watervat, een vuerpan, een metalen stoefken, eenen metalen luchter, een tenen sautvat, een pepermolen, XII haute ronde tilioren, een gemaelde scotel, twee tenen tapkannen, twee tenen peerkannen, een weynyser, een tange, eenen hauten luchter, een hauten sautvat, een gelaesen groei met edick, een dregelvat, eenen hautketel, een coperen lavoire, een yseren struyfpan, een scotelscap, XI teylkens,

drie steynen potkens met tenen stelen, eenen steynen quart kan met drie oren, eenen coperen moespot, een richtbanck.

Op die goet een scerfboert, eenen potlepel, twee cleyn haute lepelen, eenen troch, $\frac{1}{2}$ biervat, eenen hauten emer, eenen werckblock, een cleyn zeefken, een brede haute scotel, een haute cleyn scotel, een rieck, eenen sack, eenen coperen vleeschpot, een lopen roggenmeels, een quaet tonneken, een yseren scup, eenen hauten stock, een wascuyp, een vluetken, een cleermande, een cleyn viercante tafel, eenen reepstoel, eenen setel, twee sittecussens, drie drievoetstoelen, twee leenstoelen, eenen haspel, een gemaeld beeld Ons Heeren, een gesloet tredsoirken, dairinne waeren bevonden acht tenen compkens, vier tenen saucierkens, een tenen oircompken, eenen steynen mostertpot. Zyn boven in dat tredsoirken bevonden een plat gesloet cofferen, dairinne bevonden zyn in den irsten twee scepenenbrieven van Oirschot op Henrick van Berse gevest Henrice Hoze vier gulden t's jaers, noch eenen scepenenbrief van Oirschot van acht lopen roggen t's jaers, gevest by den kynderen heeren Henrick van Esch tot behoef van den rictoir van Sunte-Katarynen-autaer ende Onser Vrouwen capellen in Oirschot, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van den wyer aen die Oirschoiren gelegen, noch eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van achtentwintich stuyvers t's jaers, die Henrick Goyarts gevest heeft wylen heeren Gerarden Mengelen, acht scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van den cleynen huysken in die Nyeuwestraet by den huyze heeren Jans van der Haegen staende, vier scepenenbrieven van Oirschot, mentie makende van vyftien lopen roggen t's jaers, die Dirck, natuerlyc zoen Jan Stockelmans gelooft heeft Jannen Willem Wauterssoen van Aelst, drie scepenenbrieven van Oirschot, mentie makende van eenen gulden t's jaers, die Jan Ardt Dircxsoen gevest heeft Heylwiggen Daniel Ardt Danels dochter, eenen scepenenbrief van den Bosch, mentie makende van XVII lopen roggen, die Jan Dirck Brauwiers soen vercoft heeft Jannen Willemssoen van Aelst, eenen scepenenbrief van den Bosch ende twee scepenenbrieven van Oirschot, mentie makende van een jaerlicke renthe van viertich Rynsgulden, die Robbrecht van Malsen ende Jan van der Daesdonck erfelyck vercoft hebben Karolo Cleynal met zynen consorten, vier scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van eenen beempt, genoempt die Hanendonck, vyf scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van der husingen ende auden erfenissen ende gueden die Goertkenen van den Mairslair toe plaigen te behoeren, ter Notelen gelegen, noch eenen losbrief van drie gulden van Dircxken Peter Danels dochter cum suis, eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van eenen jaerlicken chyns van ses gulden, die Symon Dircx Corten soen gelooft heeft heer Anthonissen Bruyninx, eenen scepenenbrief van Oirschot, mentie makende van onderhalven gulden t's jaers, die Gielis Jan Gieliszoen gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, eenen scepenenbrief van Oirschot, mentie makende van vier gulden t's jaers die Jan van Boxel gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, noch eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van eenen jaerlicken chyns van vier gulden, die Bartholomeus Mercx gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, twee sce-

penenbrieven van Oirschot mentie makende van vierthien stuyvers t's jaers, die Ardt die Crom erfelick gelooft heeft tot behoef van Jutken Daniel Smetsers dochter, eenen scepenenbrief van den Bosch, die mentie maict van eenen jaerlicken chyns van drie gulden, die Jan van den Mereven gelooft heeft heeren Gerarden Mengelen, eenen scepenenscultbrief van Oirschot op Iewannen van Col, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van twintich stuyveren t's jaers, die Henrick Zuetrix gelooft heeft Henricken van der Lulsdonck, eenen scepenenscultbrief van Oirschot op Jannen Mengelen, twee scepenenbrieven van Oirschot van vyftien stuyveren t's jaers, die Henrick Peter Danelssoen gelooft heeft Gevaerden van Ostaden, twee scepenenbrieven van den Bosch mentie makende van enen jaerlicken chyns van dardalven gulden, die Henrick Peter Danelssoen erfelyck vercoft heeft Elisabetten, weduwe Jan Dircxsoen, twee scepenenbrieven van den Bosch ende vier scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van husingen ende erfenissen ter Notelen gelegen, gecomen van Peteren Danelssoen, drie scepenenbrieven van Oirschot ende een procuratie des convents van der Halverstraten mentie makende van husingen ende erfenissen, genoempt dat Laer, eenen brief van Loven ende eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van dertich stuyveren t's jaers, die Elisabeth Henricks Lambrechtssoen dochter jaerlix gelooft heeft her Herman Cleynaël, eenen scepenenbrief van den Bosch ende twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van vier ponden t's jaers op husinge ende erfenissen, die Dircken in 't Sant te weesen plaigen, twee papiren obligatiën aengaende meesteren Jacopen van Geldrop, delken, ende heeren Gerarden Mengelen, een papiren quitantie gescreven in Walsen, twee papiren quitantiën aengaende heer Ghysbrechten van der Hert, eenen scepenenbrief van Oirschot van twee gulden t's jaers, die Henrick Lambrechtssoen cum suis opgedragen hebben heer Gerarden Mengelen, eenen scepenenbrief van Oirschot, daerinne Willem Erven zesse gulden t's jaers erfelyck gelooft heeft Martenen van Aelst, eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van twee gulden t's jaers die heer Gerart Mengelen cum suis opgedragen heeft Rutgeren Henricxsoen Verhoeven, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van huysinge ende erfenisse in Aerle gelegen, eenen scepenenlosbrief van den Bosch van thiendalf lopen roggen t's jaers, eenen scepenenbrief van den Bosch ende eenen van Oirschot mentie makende van twee gulden t's jaers, die Ansem van Liefvelt vercoft heeft Katalynen Danels ende van meer ander renten, diverse quitantiën ende obligatie aengaende heer Hermannen Cleynaël ende Jannen Berenbank, een recepisse van Dirck Lemans cum suis, een papiren obligatie op Hubrecht Bierkens, een papiren recepisse van duerwerderen, een papiren inventaris van heer Anthonis Bruyninx penningen tot loven, diverse missiven ende quitantiën van meesteren Tielemannen Clercx, een francyn clausele uuyten testamente Katalyn Danels, een francyn testament van Luytkenen Peter Gerits dochter, een scepenenbrief van Oirschot van den scoetsbeempt, eenen grooten brief ende een instrument van consente by den capittelen gegeven den cantor in Oirschot d'een met des capittels zegele bezgelt, een papiren recepisse ende obligatie van joncker Hoeffalis, achtien brieven,

procuratiën ende instrumenten t'samen met een papiren cedulle met vele executiën byeengebonden, eenen scepenenscultbrief van Oirschot op Goyarden Goyart Loyen soen, eenen scepenenbrief van Oirschot van opdrachten van vier gulden t's jaers, gedaen by Dionys Hozen, twee huurceelkens, papiren inventaris van den penningen bevonden by wylen heer Gerarden Mengelen doen hy storf tot Loven, ende noch andere papiren cedullen byeengebonden, eenen scepenenbrief van den Bosch van drie gulden t's jaers, geloeft by heeren Anthonissen Bruyninx, eenen scepenenbrief van Oirschot, dairinne Goyart Aelbrechts geloeft heeft heeren Anthonissen Bruyninx vyf Rynsgulden t's jaers, eenen scepenenbrief van den Bosch, dairinne Goyart Janssoen van den Doeren geloeft heeft heeren Anthonissen Bruyninx vier Rynsgulden t's jaers, eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van vyf mudden roggen t's jaers, opgedraigen by Jannis die Brauwer. Noch soeven scepenenbrieven van Oirschot ende een papiren voirwart mentie makende van husingen, gronden, hof, dair heer Jan die Cort inne bestorven is, noch eenen auden groten, noch eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van drie gulden t's jaers, geloeft by Ghysbrecht die Cort, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van drie gulden t's jaers, by heer Jannen die Cort vercregen van Arden Henricxsoen van der Ameyden, eenen scepenenbrief van Oirschot mentie makende van twee ponden t's jaers, geloeft by Joirdanen Jan Loyen soen, vier scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van vyf gulden t's jaers, gecomen van Luytgarden Peter Gerits dochter, t'samen in een dose gesloten, noch eenen leeren budel, dairinne waeren in goude ende silver XXVII gulden XVIII $\frac{1}{2}$ stuver, noch in diverse popkens (potkens) ses gulden onderhalf oirtstuver, noch een gesloet cofferken, dairinne waeren eenen gouden reael, twee gouden cronen, twee goude Engelsche cronen, twee gouden Philippusgulden, cellen halven gouden royael, drie gouden Karolesgulden, twee Geldersche ridders, twee Devertersche guldens, twee Hoirsgulden, vier daelders, twee half daelders, twee Geldersche scnaphanen, noch vierenvyftich gulden ende vyftien stuyvers, (die hadde heer Joest voirscreven gelyck hy bekenden van heeren Jannen by den levne in bewairnisse ontfangen), die heer Jan ontfangen hadde van Jannen van Vlierden, noch in diverschen silveren gelde sestien gulden VII $\frac{1}{2}$ stuver, een silveren cruysken, noch een cleyn silveren cruysken, XLV coralen torens, een doze met diverse papiren cedullekens, noch diverse papiren cedullekens in een mandaet ons heeren des keyzers gebonden, eenen roden zyden sattyen ende een lynen budelken, een boeckquispel.

Comende in een neercamer weestwaert dair zyn bevonden irst eenen budel met diversche boecken gramaticalien ende anderen, eenen yseren brayspit, een nyuwe dreegelton, een laterne, een bedstat, een bedde, eenen hootpeluwe, een scnit sargie, een urgewerck weckeren, een vleeschton, een sautonneken met sant, een erdenen teempts, een hekel, twee keescorven, eenen witten gesloten corf, drie stucken grove lynen lakens, d'een zesse ellen, d'ander VI $\frac{1}{2}$ elle, dat derde XI ellen lanck wesende, een yseren scaelboem.

Comende in den kelder, dair zyn bevonden, irst een half biervat een vierdendeel vaets, een biervluetken, een botertobbe, een cleyn richtbanxken, eenen spilcorf, een muysval, dardalf zyde specx, een steynen stoepken ende gecoecte eetbair spyse.

Comende in die grote neercammer, dair is bevonden eenen pretterstoel, een reepstoel, een geslaegen becken, een viercante tafel, een toecoetse met grueene sarge ende roye gardynen, eenen papieren brief van den seeven ween, een bedde, eenen hootpeluwe, twee oircussens, een roede wullen sargie, noch een Franckevoerts sargie met lynen gevoedert, een yseren gardynroede met een lynen blaue cleet, een gelaes-custodie met soeven gelaesen, een publiter, een gesloten kiste, dairinne waeren een oircussen, eenen laken dolphyn, twee trypen soelen, een vacet manswambis ende een par manshozen, eenen swerten tabbart met vacet gevoedert, eenen swarten tabbart met vysen gevoedert, een audt swerte vacet wambis, twee choircleeden, ses par slapelakens, vyf manshemden, XII stucken lynen lakens, d'irst VII ellen een vierendeel, d'ander VIII $\frac{1}{2}$ elle, dat derde IX ellen, dat vierde IX ellen een vierendeel, dat vijfte XI ellen, dat zeste X $\frac{1}{2}$ elle, dat soevende XIII $\frac{1}{2}$ elle, dat achtste thien ellen een vierendeel, dat negenste XXI $\frac{1}{2}$ elle, dat thienste soeven ellen, dat elfste elf ellen, dat twelfste elf ellen lanck wesende, eenen swarten palsrock, eenen dagelixen grauwen tabbart, een tridsoirken onder met eender persen, dair bovenop stont een hauten crucifix, eenen geslaigen lichter, eenen tenen lichter, eenen metalen lichter ende dairinne waeren vyf slechte servetten, acht pellen servetten, twee slechte tafellakens, vier tenen croeskens, een coperen signet, een tenen sautvaet, een vorm om loeten te gieten, eenen hauten lepel, twee cleyn gegooten metalen kelenders, diversche rekeningen, quitantiën ende rekenboecken, aengaende der executiën van heer Gerart Mengelen met eenen hopranck byeengebonden, een cleyn rekenboecke aengaende heer Jannen die Cort, een scaepsscheer, eenen scepenendeylbrief van Henrick Heesters, eenen scepenenbrief van Oirschot van twee ponden, die Ardt Corstenssoen van der After geloeft heeft, eenen scepenenbrief van den Bosch mentie makende van eenen stuck beempts onder Spoirndonck, eenen scepenenbrief van Oirschot, dairinne Jan van der Heyden opgedraigen heeft Peteren Stoepkens een stuck beempts, twee scepenenbrieven van Oirschot mentie makende van eenen eeusel ende coeweyen opgedraigen Peteren Leyten cum suis, eenen scepenenbrief van Oirschot dairin Philips Henrick Jacopsssoen zekere husingen ende erfenissen opgedragen heeft Henrick Ardt Dirxsoen, noch diversche boecken, brieven, registeren, cedullen van cleynder importantien, een groot pellen tafelaken, een oirfluyn, een nyuwe priestersbonet, een oirfluyn, een handweel, noch een gestrypte handweel, vier tenen compkens, een cristallynen gelas, een urinael, een goutgewicht, eenen coperen segel, acht getyeboecken, eenen geslaigen metalen hoogen lichter, een steynen cruicsken, een sittebanck, nyuwe cleyn plencskens, een bleek lichterken, twee scabellen.

Comende opten solder is bevonden een boeck beginnende: Petrus Crinitus, De honestate vite; een boeck beginnende: Dialogus dictus Molo gravatum; een boeck beginnende: Institutiones imperialium decretales, Sextus decretalium, Decreta, Biblia, Cronica, quadragesimale microrum, Textus sequentiarum; een luttel calcx; XXVI lopen roggen.

Comende in die kercke: een sceepken, dairinne is bevonden een doese met brieven, dair bovenop stont gescreven: Die brieven van den beneficië heeren Amel-ryck Boot, een doesken met cleynen gelde gedraigende drie stuver; een choircleet; vita sacerdotum; een cleyn hauten doesken; een erden potken; diverse rekenboecken van heer Gerart Mengelen; die passie Ons Heeren in Duytsen; een par messen; een metalen luchter; een getyeboexken; diverse spykerboeren; crenstiën van nagelen; een penmesken; een sanghboeck; een sceepnenbrief van drie gulden, dair Jutken ende Fyken Rornbouts gelooft hebben heer Jannen die Cort; een co-peren scutter; een dose met hondert ende vyf Onser-Vrauwen-loeten; XXIII Sacraments-loeten; eenen scepenenbrief van den Bosch van twee gulden t's jaers, die Thomas Hoppenbrauwers gelooft heeft Protionellen Bruyninx; eenen scepenensculbrief van Oirschot op Gerarden Janssoen van der Vlueten; diversche quitantiën ende cedullen; eenen lynen budel; een bonten mutse; eenen slotel van den sacramentshuys.

Comende in d'ander sceepken in der kercke voirscreven, dair is inne bevonden een albe; een autaircleet; een slapelaken; een gesticte mutse; een gestict corporael; dekens-chynsboeck; XIIP/2 elle cleyn lynen lakens; Cursus de passione Domini; eenen scepenenbrief van Oirschot van eenen ponde payments, dat Andreas van den Laeck opgedraigen hadde tot behoef van den capittel in Oirschot; eenen anderen scepenenbrief van Oirschot van eenen halven mudde roggen, dair bovenop stont: Voer den rectoir van Lucie ende Katarine; noch diverse rekeningen, quitantiën ende cedullen aengaende der executiën van heer Gerart Mengelen; een gescreven brevier; een sanghboexken.

Actum Xa septembris.

Testes: (Henrick Dielis) Hoppenbrauwers et (Wouter Thomaszoen van den) Ven.

transs. L.v.d. Mierden

coll. J. Lijten

typ. A.v. Laarhoven

II.

STAMLIJST MATTHEEUWSE door J.M.A. G. Mattheeuwse, Oirschot

1. Thuijs, Laureijs
z.v. Joannes
geh. Oirschot 30-11-1698 met Maria, d.v. Hendrikus van Ginhoven, ged.
Oirschot 23-6-1664
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Joanna, 17-1-1698
Jan, zie no. 2
Martinus, 15-6-1704
Elisabeth, 28-3-1707
2. Thuijs, Jan
z.v. Laureijs en Maria van Ginhoven
ged. Oirschot 21-3-1701
geh. Oirschot 30-12-1725 met Catharina Andreas van Best, ged. Oirschot
2-1-1706
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Laurentius, 25-9-1726
Maria, 19-1-1729
Andreas, 2-12-1729
Maria, 2-5-1731
Helena Maria, 20-2-1734
Govardus, 15-10-1736
Jan, zie no. 3
Henricus, 17-2-1746
Joanna, 1-9-1749
3. Theeuwens, Jan
z.v. Jan en Catharina van Best
ged. Oirschot 11-2-1743
geh. Oirschot 12-1-1777 met Peternel, d.v. Jan van Berendonk, begr.
Oirschot 15-2-1792
kinderen allen gedoopt Oirschot:
Joannis, 17-4-1777
Jacobus, 12-6-1778
Catharina, 8-4-1780
Antonie, zie no. 4
Andreas, 30-12-1784
Joanna Maria, 7-4-1786

Adrianus, 29-10-1788
Petronella, 12-8-1791

4. Mattheeuwse, Antonie
z.v. Jan en Peternel van Berendonk
geb. Oirschot 11-10-1782
overl. Oirschot 6-12-1854
geh. Oirschot 30-5-1814 met Johanna Maria van Berendonk, d.v. Hendrik en Willemijna Melis, ged. Oirschot 13-5-1790, overl. Oirschot 30-4-1829
kinderen allen geboren Oirschot:
Johannes, zie no. 5
Willemijn, 4-9-1816 (overl. 6-2-1877)
Hendrik, 6-11-1818 (overl. 31-1-1889)
Peter, 3-9-1820 (overl. 3-7-1879)
Cornelis, 11-10-1822 (overl. 29-7-1893)
Johanna Maria, 21-3-1825 (overl. 15-7-1858)
Barbara, 9-10-1827 (overl. 5-5-1882)
5. Mattheeuwse, Johannes
z.v. Antonie en Johanna Maria van Berendonk
geb. Oirschot 21-4-1815
overl. Oirschot 12-1-1884
geh. Oirschot 11-5-1851 met Petronella Smetsers, d.v. Adriaan en Hendrika van Eekershot, geb. Oirschot 13-12-1818, overl. Oirschot 12-6-1890
kinderen allen geboren Oirschot:
Maria, 15-8-1852 (overl. 27-2-1922)
Hendrik, zie no. 6
Antonie, 20-8-1857 (overl. 22-4-1892)
Adriaan, 7-4-1859 (overl. 5-3-1943)
Johanna Maria, 23-3-1861 (overl. 15-7-1945)
Cornelius, 29-9-1863 (overl. St. Michielsgestel 22-5-1935)
6. Mattheeuwse, Hendrik
z.v. Johannes en Petronella Smetsers
geb. Oirschot 2-2-1855
overl. Oirschot 9-1-1901
geh. Best 18-5-1895 met Maria Catharina Cornelia de Koning, d.v. Antonius en Wilhelmina de Wit, geb. Best 9-10-1866, overl. 30-7-1952
kinderen allen geboren Oirschot:
Petronella, 9-3-1896 (overl. Moergestel 22-11-1978)
Johannes, zie no. 7
Antonius, 5-7-1898 (overl. 22-11-1898)

7. Mattheeuwse, Johannes
z.v. Hendrik en Maria Catharina Cornelia de Koning
geb. Oirschot 12-2-1897
geh. Oirschot 11-5-1927 met Marie Laarakkers, d.v. Theodorus en Theodora Spanjers, geb. Schaijk 22-9-1902, overl. Eindhoven 2-9-1978
kinderen allen geboren Oirschot:
Theodora Hendrika Josepha, 28-3-1928
Hendrik, zie no. 8
Theodorus, 18-7-1930
Cornelius Johannes Nicolaas, 10-9-1931
Martinus Cornelis, 3-1-1933
Catharina Maria Josepha, 12-3-1934
Petronella Landrika, 30-11-1935
Adriana Johanna Maria, 27-4-1937
Johanna Wilhelmina Maria, 4-11-1938
Gerardus Johanna Gerdina, 20-1-1940
Maria Johanna, 30-12-1944
8. Mattheeuwse, Hendrik
z.v. Johannes en Marie Laarakkers
geb. Oirschot 18-2-1929
geh. Oirschot 18-6-1956 met Maria Wilhelmina Swaans, d.v. Josephus Andreas en Maria van Eert, geb. Oirschot 18-2-1930
kinderen allen geboren Oirschot:
Johannes Maria Andreas Gerardus, zie no. 9
Andries Albert Maria Bernadette, 29-7-1958
Marinus Theodorus Elisabeth, 15-12-1959
Hendrik Petrus Johanna Maria, 2-11-1960
Louis Theodorus Adriana Maria, 9-9-1961
Maria Elisabeth Wilhelmina Johanna, 14-8-1962
Paul Pieter Cornelius Maria, 29-6-1965
Martien Johannes Maria, 23-6-1966
9. Mattheeuwse, Johannes Maria Andreas Gerardus
z.v. Hendrik en Maria Wilhelmina Swaans
geb. Oirschot 13-6-1957
geh. Oirschot 12-6-1982 met Theodora Bernadette Maria van den Akker, d.v. Johannes Gijsbertus en Christina Maria Bressers, geb. Oirschot 24-4-1960

III. 650 JAAR BEERSE GEMEIJNT door H. Vera, Nieuwegein

(vervolg)

4. Jurisdictie en gebruiksrechten

In publicaties in het verleden is er al enkele malen op gewezen, dat jurisdictie en gebruiksrechten twee heel verschillende dingen zijn.¹³⁾ De jurisdictie is de gerechtigheid van de schepenbank om over zaken (crimineel, civiel, vrijwillig) te staan (in een bepaald gebied).

Gebruiksrechten door de hertog of andere heren verleend, vallen daar niet onder. Ze staan er los van, net zo als b.v. de dorps huishouding of de armenzorg. Het kwam dan ook voor, dat binnen het gebied van één schepenbank verschillende gemeijntes lagen, terwijl anderzijds soms binnen één gemeijnt verschillende schepenbanken voorkwamen. Het onderscheid is voor ons betrekkelijk eenvoudig te maken. Maar voor de 19e eeuw was dat moeilijker. Naast het feit, dat b.v. verschillende administraties vaak in één hand waren, speelt ook mee, dat veel grenzen niet of onvoldoende bepaald waren. Pas in de jaren '20 van de vorige eeuw werden, t.b.v. de opmaak van het kadaster, de grenzen van de - burgerlijke - gemeentes vastgesteld en vastgelegd. Deze gemeentes waren qua structuur (niet qua bevoegdheden) vaak opvolgers van de schepenbanken. De bevoegdheden ontleenden zij aan de binnen de schepenbank gelegen administratieve, c.q. belastingtechnische eenheden. De gemeente Oost-, West- en Middelbeers bestond in 1830 uit de voormalig administratief zelfstandige dorpen Oostelbeers, Westelbeers en Middelbeers. Deze hadden tot 1811 tezamen het schoutambt Oostelbeers gevormd. Zij het maar kort, want Westelbeers werd pas eind 1803 van de Bank van Hilvarenbeek losgemaakt en aan de - al sinds de middeleeuwen - gecombineerde bank van Oost- en Middelbeers toegevoegd.

Het vaststellen van de grenzen omstreeks 1830 gebeurde door de burgemeesters van de betrokken gemeente in onderlinge consensus. Kon men niet tot overeenstemming komen, dan werd door de landmeter beschikt.

Vóór die tijd waren er al diverse grenzen: van parochies, tienden, belastingen, van publieke werken, van cijnsen, etc. De grenzen van de jurisdictie waren echter, voor zover ze geregeld waren, vaak erg vaag. Waar de grenzen van parochies, tienden, belastingen e.d. duidelijk waren, doordat de mensen tot een gemeenschap behoorden, de tiendblokken beschreven en de belastingen geboekt waren, daar liepen de grenzen van de jurisdictie als imaginaire lijnen door de onontgonnen heide. Van eenzelfde vaagheid waren de grenzen van de gebruiksrechten. In de meeste uitgiftesbrieven stonden weliswaar limieten vermeld, maar deze waren of onduidelijk (tot de grens van de gemeijnt van) of de adressen waren te tijdelijk (een persoonsnaam, een boom die afsterft, een steen die onder waait) om de eeuwen te trotseren.

Zolang de erven nabij de dorpskernen lagen, omgeven door zeeën woeste grond, leverde dit geen problemen op. Maar werd daar midden in de heide een boerderij gesticht, dan viel dikwijls moeilijk te bepalen onder wiens jurisdictie die viel en of de stichter wel tot de gemeijnt gerechtigd was (dit indien hij geen deel uitmaakte van de gemeenschap, die die rechten pretendeerde).

Om de exacte grens van het gebied, waarin een bepaalde schepenbank bevoegd was, te bepalen, werd nogal eens het middel van de schouw gehanteerd. De schouw was de controle op het onderhoud van de wegen, de waterlopen en de gemeijnt. Ze werd verricht door de onderrentmeester. Deze was tevens belast met het toezicht op de gemeijnt. Stukken weg of waterloop langs particuliere erven, moesten door de eigenaars van die erven onderhouden worden. Waar geen particulier erf was, maar gemeijnt, viel deze taak toe aan de gemeenschap, die de gemeijnt beheerde. Het werd op de volgende manier georganiseerd.

Ieder huis leverde haar sterkste man. Een aantal mannen - meestal uit één gehucht - vormden een rot. Het te onderhouden traject werd onder de rotten verdeeld. Men werkte van het ene dorp aan op het andere, het overliggende dorp deed hetzelfde en zo werd ergens midden in de ongecultiveerde heide een ontmoetingspunt, een grens gevonden. Omdat het onderrentmeesterschap per schoutambt (jurisdictie) verpacht werd, zag men de grens, tot waat de pachter de publieke werken controleerde, ook vaak als de grens van de jurisdictie. Daarnaast hield de onderrentmeester een jaargeding, de zg. 'waarheid', op de gemeijnt. Daar moesten alle overtredingen van de voorschriften m.b.t. de gemeijnt aan hem gemeld worden. Maar zijn bevoegdheid beperkte zich tot dat deel van de gemeijnt(es), dat binnen de grenzen van het schoutambt lag. Zo was ook de hoeveelheid heiturf die men jaarlijks mocht kopen, gebonden aan de mate waarin men mankracht leverde aan de gemeenteswerken. Accoorden over de gemeijnt werden door de dorpen bezegeld met het gemeen schepenzegel. Het is duidelijk, dat door een dergelijke verstrengeling, ook het uit elkaar houden van de begripjurisdictie en gebruiksrechten een moeilijke zaak werd. Doordat in de processen niet zozeer werd getracht om tot een oplossing van de conflicten te komen, maar veeleer gepoogd in gepretendeerde rechten gehandhaafd te blijven, werd vaak de essentie van het conflict niet onderkend»)

Het is daarom niet verwonderlijk, dat veel processen over de gemeijnt als het ware op twee benen liepen, op twee grondslagen werden gevoerd. Zowel die van gebruiksrechten als die van jurisdictie.

Toch werden tot de 18e eeuw in zaken waar de Beerzen bij betrokken waren, alleen maar uitspraken over de gebruiksrechten gedaan. Eerst in de 18e eeuw kwamen er ook jurisdictiescheidingen. Naast van bovenaf opgelegde bepalingen, kwamen de dorpen ook vrijwillig tot onderlinge vergelijken. Het inzicht in de verschillen daartussen is aan het eind van de 18e eeuw kennelijk nog niet overal even groot. Een advocaat van de Oisterwijkse partij stelt nog wat aarzelend, onder verwijzing naar twee rechtsgeleerden (van Heurn en Stockelmans): "tussen kaarten

van gebruik der gemeente heide, vroente en eigendom en jurisdictie schijnt groot onderscheid". Daarentegen wijst men b.v. de bewering van de Beerzen dat de grensscheiding van 1385 een van jurisdictie is niet als ridicul van de hand, maar tracht zich ertegen te verweren. Overigens zouden de Beerzen enkele jaren later in die grens bevestigd worden. Maar hierbij is niet duidelijk of dat dit een "rechterlijke dwaling" betreft, of dat de invloed van P.E.A. de la Court hier debet aan is.

Toen de burgemeester van Oost-, West- en Middelbeers en zijn collegae in 1826 de landmeters de grenzen wezen, waren zij over het algemeen eensgezind. Talloze geschillen over de gemeijnt hadden tenslotte ook tot bepaling van een groot deel van de grenzen van de jurisdictie geleid. Stukken waar dat nog onduidelijk was (b.v. de Grote Aard van Oerle, waar nog nooit in die zin over geprocedeerd was) werden bepaald met het vertrouwde middel van de schouw en de grenspalen en stenen van de gemeijntes. Bij één erf werd gekozen voor een praktische, iets afwijkende oplossing, maar daar tegenover staat, dat vergissingen, zoals met het Molenbroek en het Neterselsbroek, later bij K.B. overeenkomstig de schouw hersteld werden.¹⁵⁾

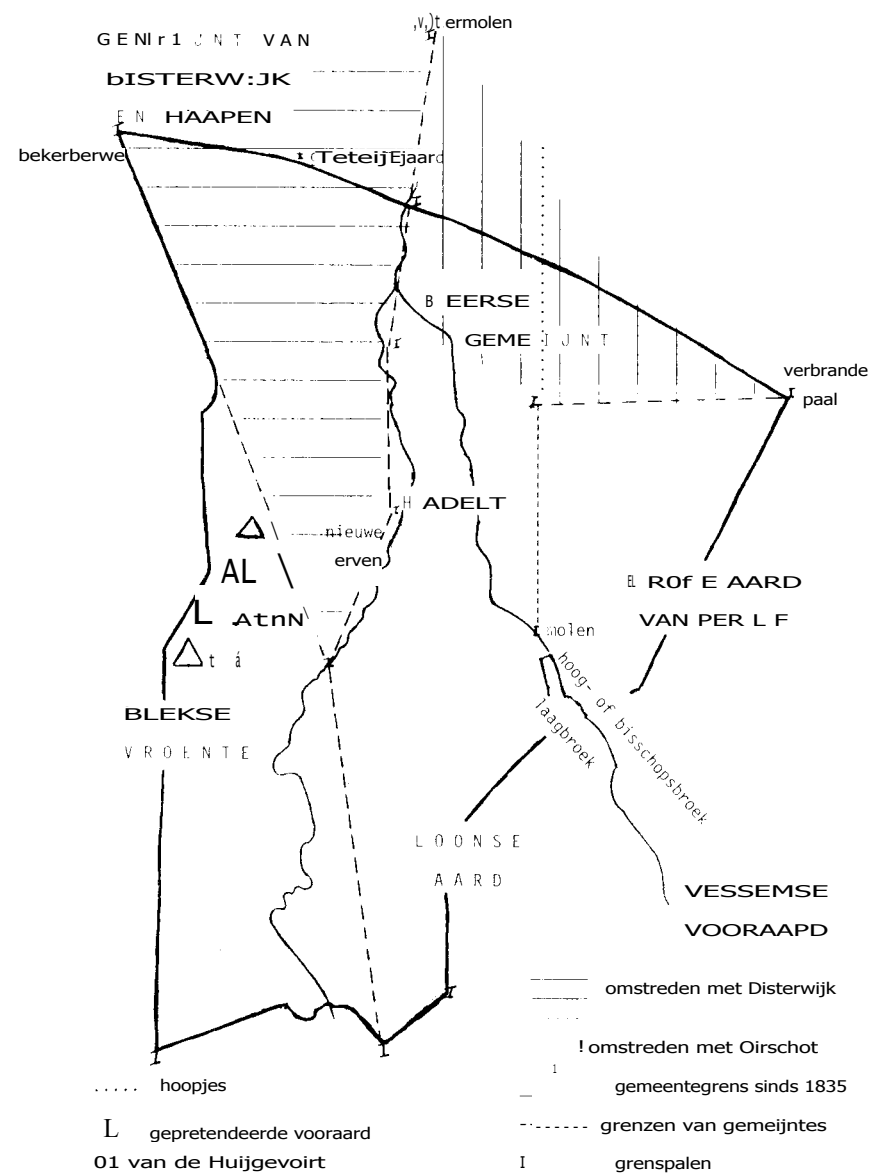
5. De gemeijntes

Om aan te geven, waar één gemeijnt eindigde en een andere begon, maakte men gebruik van grenspalen. Zo'n grenspaal kon van alles zijn: een paar bomen, een grote steen, een houten paal, etc.

De palen van de Baest en de Langrijt waren de steen en de "hael" van de haard. De "Verbrande Paal", de grens van de gemeijntes (en later gemeentes) van Oirschot, Oerle en de Beerzen, was een verkoolde zolderbalk, die men omstreeks 1580 uit de afgebrande bisschoppelijke hoeve van het Molenbroek had gehaald. Daarvoor had een steen de plaats gemarkeerd, maar deze was onder het stuifzand verdwenen. En dáárvoor hadden hier twee boompjes gestaan. De palen van Spoordonk en het Molenbroek waren de raderen van de watermolens.¹⁶⁾ Die van Oirschot hadden zelfs in 1638 bij de steen "de eenhand" een eikenboom geplaatst met daarop getimmerd een houten hand, wijzende in de richting van de Balsvoirt. Tussen de "Verbrande Paal" en de H. Eik werd in 1819 zelfs een greppel gegraven "tot beteren van de aftrek van het water en wering der wederzeidsche rove-rijen".¹⁷⁾

5.1. Het Hadelt

Van de gemeijnt "het Hadelt" is geen uitgiftebrief bekend, noch staan de limieten vast. In 17e eeuwse bronnen wordt het Hadelt nauwelijks meer genoemd. De woeste gronden zijn dan al grotendeels aan particulieren verkocht en gecultiveerd. Uit een "designatie" of "toon" uit 1670 (1650) en uit cijnsboeken van ± 1629

afb. 2

blijkt, dat het Hadelt gelegen moet hebben, tussen de Langrijt en de Steenvoirt, grenzend aan het Beersveld. Daar kwam later de naam "de Haarden" voor. De andere palen waren vermoedelijk de Huijgevoirt en het Kuijkseind. Het zou dan de oorspronkelijke gemeijnt zijn van enkele kernen, zoals: het Voorteind, de Driehoek, de Doornboom onder Middelbeers en het Neereind onder Oostelbeers. Het Kuijkseind viel dan in de aard van Loon en het Hoogeind in de aard van Oerle. Het feit, dat het woord "communitas" aan de omschrijving in het cijnsboek ontbreekt, mag niet als bewijs gelden, dat het geen gemeijnt was. Dat is n.l. ook het geval met het Molenbroek. Het bevestigt eerder, dat niet alle "vicini" (buren) hierin gerechtigd waren.

Voor het Hadelt werd jaarlijks twee schellingen cijns betaald. De opdeling van het Hadelt is vermoedelijk de oorzaak geweest van de conflicten tussen de Beerzen en Oirschot en de Beerzen en Oerle.

In het eerste geval ging men het Beersveld plotseling anders gebruiken, n.l. turven. In het tweede gingen meer mensen, n.l. die van het Neereind, van de Oerse aard gebruik maken. In beide gevallen was het kort na grote uitgiftes, grote verkopen aan particulieren in dit gebied.⁸⁾

5.2. Het Beersveld

De Beerzen hielden de in 1334 uitgegeven gemeijnt niet exclusief, maar stonden toe, dat ook de Oirschotse herdgangen Spoordonk en Kerkhof er hun paarden, koeien en schapen lieten grazen. In ruil daarvoor hadden zij het medegebruik in de Oirschotse Vloetbeemd (gelegen in het verlengde van de Vrouwerijt). Van de Langrijt noordwaarts op naar de z.g. Oirschoren waren in de heide hoopjes opgeworpen. Ten westen hiervan mochten alleen schapen grazen en ten oosten alleen paarden en koeien, zowel van Oirschot als van de Beerzen. Verder werd er een keer per jaar strooisel (vlaggen) gemaaid. Zij die een ploeg hadden, mochten vier voeder maaien, zij die geen ploeg hadden slechts twee voeder. Aan het vreedzame gezamenlijke gebruik kwam plotseling een eind in 1586. Die van Beers ging turf graven op het Beersveld. Iets wat daar tot dan toe niet gedaan was. Oirschot nam geen genoegen met deze nouveauté en dit leidde een 35-jarige turfoorlog in, die tenslotte resulteerde in een scheiding van de partijen door de Raad van Brabant. Ieder kreeg een stuk toegewezen om te turven met daartussen een soort niemandsland.

Het gebruik van het Beersveld werd door de Beerzen sterk gereguleerd. In de jaarkeuren staan daarover uitgebreide bepalingen, zoals: niemand mag de schapen over de oude "reën" (de hoopjes) laten gaan, ongeringde of ongehechte varkens mochten er niet komen tussen half mei en St. Andries (30 november). Zieke schapen mochten al helemaal niet, want het Beersveld was een zuivere gave aard. Iemand die russen wilde steken moest dat aan een schepen melden en opgeven hoeveel. Hij kreeg dan een briefje met daarop hoeveel en waar hij die mocht ste-

ken. Die russen moesten dan binnen acht dagen verwerkt zijn. Gevlagd mocht er helemaal niet (meer) worden, zelfs niet op de gekochte turfplakken. Bij grote nood aan strooisel wilde men wel eens op plaatsen waar toch geen goede turf wilde groeien, zoals langs de Oirschotse of Grote Aardse "reën" (grensscheiding), enige heiplakken om tot strooisel te maken, verkopen. De verkoop van de turf vond begin mei plaats en na 1 november mocht niet meer gestoken worden, etc.

Bijzonder aan het Beersveld was, dat in deze gemeijnt alle inwoners van de Beerzen gerechtigd waren, dus ook degenen wier woningen in de Grote Aard van Oerle en in de Loonse Aard lagen. Westelbeers was natuurlijk uitgesloten.

Op 18-9-1802 kwam het tot een scheiding van de heide tussen de Beerzen en Oirschot. Daarbij werd onder meer bepaald, dat indien grond verkocht zou worden, de kopers geen recht van voorpoting zouden hebben op de grond van de andere gemeente. In dat geval zou men daar ook geen schapen mogen laten weiden. Om deze scheiding beter te effectueren, werd in 1819 een sloot gegraven tussen de "Verbrande Paal" en de H. Eik.

Het Beersveld heeft tot in deze eeuw gediend als turfveld. Het gemeenteverslag van 1927 vermeldt het turfsteken nog. Het jaar daarop staat, dat de woeste gronden geen inkomsten meer opleveren. De tijd van het Beersveld als turfveld en weidegrond is dan voorbij. In de volgende jaren zal het grotendeels ontgonnen zijn.¹⁹⁾

5.3. De Vrouwerijt

De Vrouwerijt maakte volgens Beers gezichtspunt deel uit van de in 1334 uitgegeven Beerse gemeijnt. Men stelde, dat de grens daarvan liep van het Bekerbergje naar de Huijgevoirt. Oisterwijk en Haaren, echter, pretendeerden als grens een lijn die komende van de molen van Spoordonk voortging over de Baest, langs de Steenvoirt naar de Huijgevoirt. De meningsverschillen verhinderden eeuwenlang een optimaal gebruik van dit deel van de gemeijnt. Als een inwoner van de Beerzen hier wilde weiden, gebruikte hij enerzijds zijn rechten als deelgenoot in de Beerse gemeenschap en kocht daarnaast, middels een aardbrief, nog eens dezelfde rechten van Oisterwijk. Of hij huurde de hei. Aan het eind van de 18e eeuw betaalden 10 tot 25 gezinnen (het getal schommelde sterk) 4 à 6 stuivers per jaar "heihuur" aan Oisterwijk. Wilde men een stuk woeste grond ontginnen, dan moest dat van beide partijen gekocht worden, wilde men er ongestoord gebruik van kunnen maken. Deze gang van zaken en de onzekerheid op zich verhinderden lange tijd de ontginning van deze gronden.

In 1802 slagen de Beerzen er in het Departementaal Bestuur van de Dommel achter zich te krijgen en op 19 maart van dat jaar werden 598 lop. 5 roed en 10 voet verkocht, waarvan 386 lop. 3 roed (ca. 64 HA) in de Vrouwerijt. Door aandringen van het Departementaal Bestuur kwam het op 6-11-1806 tot een overeen-

komst tussen beide partijen, waarin onder andere werd gestipuleerd, dat de opbrengst van deze verkoping tussen de Beerzen en Oisterwijk & Haaren verdeeld zou moeten worden.

De totale opbrengst van de verkoping was	f 2211.16. 4
De onkosten waren:	
afkoop van de cijns á 17 st. per lopense	f 328. 3. 0
40e penning over de verkoop	55.10. 0
de officier 1 duit van elke gulden	13.16. 4
twee schepenen 1 duit van elke gulden	13.16. 4
secretaris 2 duiten van elke gulden	27.12. 8
de afhanger 1 duit per gulden	13.16. 4
de secretaris voor 83 transportaktes	166. 0. 0
twee schepenen van het overstaan van 83 transporten	49.16. 0
de afhanger of vorster voor het opsteken en bevrijden van 62 eindjes kaars bij het uitgaan van de hoogsels	6. 4. 0
de landmeter voor 37 dagen meten à f5.- per dag	185. 0. 0
twee kettingslepers ieder 18 stuivers daags	66.12. 0
twee gecommiteerden van het gemeentebestuur voor het 37 dagen assisteren van de landmeter	44. 8. 0
dezelfden voor het taxeren der voorhoofden	4.16. 0
de secretaris voor zegels etc.	36. 0. 0
de vorsters van Diessen en Vessem voor het publiceren van de verkoping	1.16. 0
de burgemeester voor collectloon 2½%	55. <u>5.14</u>
totaal der onkosten	f 1068.12. 2
netto opbrengst	f 1143. 4. 2

Daarvan werd $\frac{1}{3}$ of f 762. 2.12 aan Oisterwijk en Haaren toegewezen. Dit bedrag werd vermeerderd met f 100,- voor de afkoop van de cijns die Oisterwijk en Haaren over dit gebied betaalden en vervolgens tussen Oisterwijk en Haaren in de verhouding ²A : V3 gedeeld. Oisterwijk kreeg f 574.15. 4, Haaren f 287.7.8.

Met het afsluiten van deze affaire lijkt er ook een eind te zijn gekomen aan de Beerse belangstelling voor de Vrouwerijt.

Van ontginningen daar is geen sprake meer. Pas aan het eind van de 19e eeuw heeft er langs de zijde van de Baest en in de hoek bij het Bekersbergje enige bebossing plaatsgevonden. De definitieve ontginning is hier pas na 1930 op gang gekomen.²⁰⁾

5.4. De Grote Aard van Oerle

De Grote Aard van Oerle strekte zich uit over Vessem, Hoog-Casteren, Knegsel, Oerle, Wintelre en het Hoogeind onder Oostelbeers. Tevens vielen Hooghees onder Eersel en Postelse Hoeven onder Steensel er onder. Een onderdeel, het Molenbroek of Meulenbroek had een enigszins aparte status en wordt hierna afzonderlijk besproken. De grenzen van deze gemeijnt liepen in de Beerzen van de "Verbrande Paal" westwaarts op naar de Langrijt en vandaar in zuidelijke richting naar het rad van de watermolen bij het Meulenbroek. De inwoners van het Hoogeind hadden rechten op de gehele aard, maar in de praktijk zal zich dat door de afstanden beperkt hebben. De gehuchten en dorpen in deze gemeijnt hadden kennelijk zelfstandige organisaties i.v.m. het beheer, de verkoop van turf etc. Ieder dorp mocht schutters aanstellen. Hun bevoegdheid strekte zich uit over de gehele aard.

Aan de gemeenschap van deze aard is een eind gekomen op 13-3-1854. Op die datum werden de gronden tussen de - burgerlijke - gemeentes opgedeeld. Grondslag daarbij was het aantal zielen dat in deze aard gerechtigd was, nl. 2115. De totale waarde van de woeste gronden werd geschat op f 40.185, dus f 19,— per inwoner. Het totaal aantal gerechtigden van OWMB, van het Hoogeind, was 83. De Beerzen kregen dus voor f 1577,— grond toegewezen. Door deze opdeling werden de gebruiksrechten, die de inwoners er vanouds hadden, beperkt tot dat deel van de gemeijnt, dat hun - burgerlijke - gemeente was toegescheiden. De gemeijnt was opgeheven.²¹⁾

5.5. Het Molenbroek

Het Meulenbroek of Molenbroek lag op de grens van de Grote Aard van Oerle, de Loonse Aard en de Vessemse Vooraard. Het was een onderdeel van de Grote Aard van Oerle. Er zijn twee te onderscheiden delen, namelijk het Hoog- of Bisschopsbroek en het Laagbroek. Het Hoogbroek, waarin de abdij van Tongerlo en dus later de Bisschop van Den Bosch uitgebreide bezittingen had, viel binnen de jurisdictie van de Beerzen.

Het Laagbroek daarentegen ressorteerde onder de bank van Vessem. Het Laagbroek stond 's winters onder water, want van oktober tot maart mocht de molenaar van de Beerse watermolen het water stuwen. 's Zomers konden er koeien en paarden grazen. Schapen werden eerst op sterk beperkende condities en later helemaal niet meer toegelaten.²²⁾ Gerechtigden waren de gebruikers van de Grote Aard van Oerle en de bewoners van 28 huizen in de Loonse Aard onder Middelbeers en Oostelbeers. Bij octrooi van de aartshertogen Aelbert en Isabel werden de laatsten in deze rechten, die al in 1340 bestonden, bevestigd. Zij betaalden ook de helft van de cijns, die voor het Molenbroek opgebracht moest worden.

Bij de grensbepaling tussen de gemeentes Oostelbeers ca en Vessem ca in 1826 werd het Molenbroek eerst ondergebracht bij Oostelbeers. Bij KB d.d. 10-12-1835 werd dit wat betreft het Laagbroek gewijzigd ten gunste van Vessem. Bij deze wijziging werd echter expliciet gesteld, dat "door de bepaalde grensscheiding niet zal worden gederogerd of te kort gedaan aan de regten, die de ingezetenen van Oost-West- en Middelbeers hebben van hun vee op het Molenbroek te weiden en te hoeden". Met de verdeling van de Grote Aard van Oerle werd echter geen rekening gehouden met de rechten van de groep van de 28 huizen. Alleen de inwoners van het Hoogeind werden meegerekend voor de verdeelsleutel. Zodat deze groep, ondanks de verdeling, in hun recht op het gehele broek te weiden gehandhaafd bleef. Dit in tegenstelling tot de voormalige gerechtigden in de Grote Aard van Oerle, die beperkt waren, tot het hun toegewezen deel. Moeilijkheden konden niet uitblijven. Op 28 juli 1861 verenigden de Beerse gerechtigden zich en stelden een commissie in om hun belangen en rechten in het Molenbroek te handhaven. De exclusieve weiderechten waren een doorn in het oog van Vessem en Oerle. Ze verhinderden elk ander, particulier gebruik. Pogingen om in overleg tot een oplossing te komen faalden, zodat de raad van Oerle op 20-6-1866 besloot haar deel te verkopen aan de groep Beerse weiderechtigden. De prijs was f 2100,—. Gedeputeerde Staten konden zich daarmee verenigen, mits er van de kopers een aparte afdeling, een gehucht, volgens art. 217 van de (toenmalige) gemeentewet geformeerd zou worden. De raad van Oost-, West- en Middelbeers ging daarmee accoord en zo ontstond het administratieve gehucht "het Molenbroek". De inkomsten en uitgaven daarvan werden onder het beheer van een commissie van drie personen gesteld, waaronder een secretaris en een penningmeester. De - mannelijke - hoofden van huishoudens moesten dit bestuur kiezen. Men moest jaarlijks verantwoording afleggen aan de gemeenteraad. Om de aankoop van Oerle te financieren werd geld geleend en de rente werd betaald uit de opbrengsten. Deze kwamen (in tegenstelling met het principe van gemeen gebruik) uit de verkoop van gras en zoden. Later ging men ook bomen planten. In 1910 sloot men een overeenkomst met de gemeente om tot wederzijdse kosten en baten hun beider delen (NB de gemeente had vanwege het Hoogeind ook meegedeeld in het Molenbroek) te bebossen. Dit gebeurde aan de hoger gelegen westelijke zijde. Het hout, dat in 1941 gekapt werd, leverde f 6000,— op. In 1912 werd een deel van de van Oerle aangekochte grond overgedaan aan particulieren. De opbrengst hiervan werd belegd.

De problemen met Vessem waren na de verkoop door Oerle gewoon doorgedaan. Een rechterlijke uitspraak, ten gunste van de groep, maakte in 1875 een eind aan het Vessemsse verzet. In 1923 probeerde de toenmalige Vessemsse burgemeester een eind te maken aan de zijns inziens middeleeuwse toestanden. Weerstand van enige boeren deed de poging stranden. In 1939 werden er plannen gemaakt voor een ruilverkaveling. De z.g. commissie Liebrechts heeft toen een drietal verschillende plannen gemaakt om tot een verdeling te komen. De oorlogstoestand en mogelijk ook

plaatselijke onwil waren ditmaal spelbreker. Na de oorlog is de Heidemij geïnteresseerd in ontginning en in de jaren '50 probeerde Vessem het nog een paar keer. Inmiddels was onduidelijk geworden wie de weilanden gebruikte en wie de lasten moest betalen. Liebrechts had in 1946 de financiën van de groep of het gehucht al onder beheer van de gemeentesecretaris gesteld.

De oplossing kwam pas aan het eind van de jaren '60 in zicht. De gemeente Oost-, West- en Middelbeers vindt dan ook dat er een eind moet komen aan dit anachronisme. Op haar verzoek worden de percelen opgenomen in het ruilverkavelingsplan Zaligheden-Oost, om zo de weiderechten te kunnen regelen. Het een leidt tot het ander. Uiteindelijk stemde de Beerse gemeenteraad op 8-11-1973 er mee in het Molenbroek te verkopen aan de stichting "Het Brabants Landschap". De koopsom bedroeg f 6000,— per HA, daarin was f 1000,— per HA begrepen voor de afkoop van de weiderechten. Hiermee was de laatste Beerse gemeijnt juridisch opgegeven, landschappelijk werd het haar behoud.

Over het Molenbreek deed (doet?) nog een aardig volksverhaal de ronde.

Heel lang geleden zou een adellijke dame met haar paard vast zijn geraakt in het moerrassige Molenbroek. De boeren, die op haar angstkreetjes te hulp schoten, bedacht zij later, per testament, met het eeuwig durende vruchtgebruik van de haar bijna noodlottig geworden gronden. Een mooi verhaal om het onbekende te verklaren, maar zonder aantoonbare historische grond.²³⁾

5.6. De Loonse Aard

De Loonse Aard liep van de Huijgevoirt naar de Castersen vooraard, langs de liemieten van Westelbeers. Aan de andere zijde werd zij begrensd door het Kuijkeind (kort voor de Doornboom), de watermolen, het Molenbroek, de Vessemsse vooraard etc. Alleen de inwoners van huizen die in de aard stonden waren er ook in gerechtigd. Op 27 september 1749 verklaarden schepenen van Middelbeers, Vessem, Hoogeloon en Casteren "aan malkanderen de vrijheijt om het gebruik te laten onderhouden en malkanderen te laten torven, hoeden en stouwen met schapen en beesten en andere gebruik, daar die heijde toe is dienende en van outs gebruijkelijck is, sonder den eenen off den anderen oijt sijn gebruijk oijt of te vragen off den eenen off den anderen oijt te beletten maar het gebruijk te onderhouden en doen onderhouden ten eeuwigen dagen sonder malkanderen oijt moijelijck te vallen".

De Beerse gerechtigden betaalden cijns in Vessem en stelden ook een heijmrader aan. Van reglementering of moeilijkheden en dergelijke is niets bekend. Het restant van de Loonse Aard vormt nu het ca 233 HA grote natuurgebied "de Landschotse Heide". Hierin heeft de gemeente OWMB een groot deel, nl. ca 187 HA van de woeste grond die zij nog bezit, ondergebracht. De woeste gronden, zijn - zoals vanouds - weer beschermd.²⁵⁾

5.7. Westelbeers

Westelbeers was gelegen in de vroente, de gemeijnt van Hilvarenbeek. Hier stelde men zelf geen schutters aan. Vanuit Hilvarenbeek werden voor de hele gemeijnt twee schutters of onder-vorstors benoemd. Westelbeers betaalde hen een vergoeding van f 2.10.— per persoon per jaar. Verder betaalde men in Hilvarenbeek mee voor de cijns en de houtschat.

De verschillende gehuchten hielden er kennelijk officieus een voorraad, een particuliere gemeijnt met een beperkt aantal gerechtigden, op na.

Het beheer van de voorraad van de Huijgevoirt was in handen van de rotmeester daar. Vermoedelijk was dat net zo in de andere gehuchten. Die voorraad van de Huijgevoirt leidde overigens tot moeilijkheden met Diessen en Hilvarenbeek. Toen Westelbeers in 1803 (feitelijke jurisdictiescheiding 1805) werd afgescheiden van Hilvarenbeek en bij de bank van Oost- en Middelbeers werd gevoegd, werd bepaald dat "het superficieel gebruik niet alleen, maar ook de eigendom van hetgeene Westelbeers competeert in den aard zal worden afgebakend" en dit werd aangevuld met "dat door deze jurisdictiescheiding in het gebruik van den aard niet zal worden geïnnoveerd, maar denselven gelaaten op den ouden voet, des echter, dat in geval van verkoop of uitgifte van den grond gelegen tusschen opgemelde linie (de afpaling, HV) en Westelbeers zulks door het gemeentebestuur dier gemeente zal geschieden en de kooppenningen door het zelve genoten worden en van de andere zijde verkogt wordende, zulks zal plaats hebben door de gemeentebesturen van Hilvarenbeek en Diessen."

Bij de grensscheiding tussen Oostelbeers ca en Netersel en Bladel in 1826 kon over enkele broekvelden geen overeenstemming worden bereikt. Eerst werden ze bij Bladel ca ingedeeld, maar bij KB d.d. 14-11-1833 werd dit ten gunste van Oostelbeers ca gewijzigd.²⁶⁾

(wordt vervolgd)

NOTEN

(voor de verklaringen van de gebruikte afkortingen, zie Campinia no. 54, juli 1984, blz. 118)

13. o.a. A. Fasel, De geschillen met Oirschot en de Beerzen (in: De kleine Meijerij, XIX, blz. 34).
F.W. Smulders, De gemeijnt van Oisterwijk (In: De kleine Meijerij, XIX, blz. 78)
F.W. Smulders, Overzicht der gemeijnte (In: Brabants Heem, 1957, blz. 12 e.v.)
F.W. Smulders, Dorp, parochie, gemeijnt, gericht (In: Brabants Heem, 1955, blz. 2 e.v.)
14. Mandement van maintenue: eis om in een recht gehandhaafd te worden, anders dagvaarding.
A.A. 0-MB, nr. 16 (15-9-1773 en 11-10-1773).

15. A.A. Oirschot, nrs. 7769 en 7770.
A.A. O'wijk, nrs. 135, 144 en 149
N.A., nr. 5103 s.f. (20-9-1659)
R.R.G., nr. 337
C.P.G., nr. 516
Kad., processen verbaal van grensscheidingen.
16. In 1807 werd door de Beerzen een paal geplaatst op het Bekerbergje. Deze was van hardsteen, 10 voet lang (3,14 m) en 1 voet in het vierkant. Er stond in gebeiteld: Jurisdictiescheiding tussen Oisterwijk, Moergestel, Hilvarenbeek en Oost- en Middelbeers. Onderin stond het jaartal (weet iemand meer over deze steen?). Bij de grote Goijaard lag een grijze kei, voorzien van witte en gele strepen.
A.A. 0-MB, nr. 17 (1-6-1807, 15-6-1807 en 23-6-1807) en nr. 436 (14-9-1815).
17. A.A. 0-MB, nr. 43 (scheiding 1819 buiten inventaris)
A.A. Oirschot, nrs. 7769 en 7772
A.A. O'wijk, nr. 139
A.A. Oerle, nrs. 21 en 43
C.P.G., nr. 516
R.v.B., nr. 323, fol. 429 e.v.
18. R.v.B., nr. 323, fol. 429 e.v. (vrijwel identiel hieraan A.A. O'wijk, nr. 139)
R.R.G., nrs. 162 en 152
C.C., nr. 45038/40/41/43/44/45/56
Kad., minuutplan 1830, sectie B, blad 3
19. A.A. 0-MB, nrs. 41, 51 en 54 (scheiding 1819 buiten inventaris)
A.A. Oirschot, nr. 7769
N.A., nr. 5103 s.f. (28-3-1662)
P.G. IV 212 gemeenteverslagen O-W-MB.
20. A. Fasel, De geschillen met Oirschot en de Beerzen (In: De kleine Meijerij, XIX, blz. 34)
F.W. Smulders, De gemeijnt van Oisterwijk (In: De kleine Meijerij, XIX, blz. 78)
A.A. 0-MB, nrs. 50 en 51
A.A. Oirschot, nrs. 7706, 7707, 7708, 7709, 7718
A.A. O'wijk, nrs. 117, 118, 121, 139, 149
R.v.B., nr. 323, fol. 417 e.v.
R.R.G., nr. 447
Topografische kaart 1897/1930 (1 : 25.000)
21. A.A. 0-MB, nr. 43
A.A. Oerle, nrs. 21, 23 en 47
A.A. Vessem, nr. 230
Gem. 0-W-MB, oud dossier Molenbroek (code 2.07.351.511)
N.A., nr. 5130 (28-3-1662)
22. N.A., nr. 5103, s.f. (22-9-1659) "als die tiendwagen begon te gaan, de naeburen soo van Vessem als deghene dije woonden tot Beerse, gerecht sijn te weijen op het Meulenbroek, ijder die wilde een cleijn getal van schapen tot drie of vier of eenen meer mochte laten gaan weijen op het voirsch. broek ronder dat die geschut mochten worden".
23. Een dergelijke verhaal wordt op meer plaatsen verteld. Martin de Bruijn vertelde me onlangs een versie over de Hilvarenbeekse gemeijnt van Westerwijk en prompt daarop stond in de column van de Brusselse medewerker van de Telegraaf een verhaal over het gehucht Tombroek. Daar overhandigt de gemeente-ontvanger ieder jaar op zondag na Driekoningen alle hoofden van huishoudens 100 frank. Deze uitkering hebben ze, volgens het verhaal, te danken aan het feit, dat hun voorvaderen tussen 1530 en 1540 Karel V uit het moeras hebben gered. Hij schonk hun daarvoor

meer dan 100 HA van hetzelfde moeras. Wie weet op hoeveel plaatsen zo'n verhaal verteld wordt. Hoewel het mogelijk een kern van waarheid heeft (Droesen vermeldt het schenken van gemeijntes als contraprestatie), valt moeilijk aan te nemen, dat overal waar dit verhaal wordt verteld, iets dergelijks is gepasseerd (Eindhovens Dagblad, 30-6-1954 en De Telegraaf 20-12-1983)

24. W.C. Ackersdijk, Aanmerkingen omtrent de ongebouwde gronden (In: De vriend des vaderlands, 1832, blz. 103)
 R.A. 0-MB, nr. 30, fol. 20 (23-6-1617)
 N.A., nr. 5103, s.f. (20-9-1659, 19-2-1661), nr. 5117, fol. 8 (13-1-1661), nr. 5136, fol. 70 (24-8-1660), fol. 73 (24-8-1660), fol. 74 (24-8-1660), fol. 75 (24-8-1660), fol. 76 (24-8-1660)
 R.R.G., nr. 152
 L.T., nr. 167
 C.C., nrs. 45038, 15040, 45041, 45043, 45044, 45045, 45056
 G.S., nr. 191.6
 Kad., processen vebaal grensscheidingen en minuutplan, 1830
 Gem. 0-W-MB, dossier Molenbroek (code 2.07.351.511).
25. R.A. 0-MB, nr. 30, fol. 38 (27-9-1749) en L.S. (10-5-1713)
 R.R.G., nrs. 155, 156, 160
 Gem. 0-W-MB, dossier Molenbroek.
26. A.A. 0-MB, nr. 8, nr. 17 (10-1-1804 en 23-9-1807) en nr. 436 (29-8-1805, 30-6-1810 en 14-9-1815)
 A.A. H'beek, nrs. 5372 - 5436 (dorpsrekeningen Westelbeers)
 C.C., nrs. 45072, 45074, 45076, 45078, 45079, 45080, 45083
 R.v.B., nr. 788, dossier 3706
 Kad., processen verbaal van grensscheidingen en minuutplan, 1830.

IV.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN door Toke van de Ven - Lommers

HET ROZENHOEDJE

Wat ik nu vertellen ga, is vijftig jaar geleden
 En dieë goeie ouwe tijd, was niet zoals op heden.
 't Was alles sober 't moest ook wel, de crisistijd was zo
 Vermaak dat zocht je meestal thuis, plezier kreeg je cadeau.
 We hebben 's avonds veel gekaart, zo na een dag van werken
 Wat vloog de tijd dan vlug voorbij, en zonder 't te merken.
 Maar 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

Oorlog en mobilisatietijd, was sneu voor menig grietje
 We mochten 's avonds de deur niet uit, dat speet ons wel zo'n bietje.
 De meisjes hoorden thuis te zijn, en zeker niet op straat
 Op straat dat zou een schande zijn, daar leerde niets als kwaad.
 Maar och, ook binnen was het goed, wat kaarten of wat breien
 En met een appel of een peer, waren we te benijen.
 Maar 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

De meimaand werd in Oirschot hier, wel heel apart gevierd
 In de kapel en in de kerk, 't Mariabeeld versierd.
 Ook thuis werd Onze Lieve Vrouw, versierd zo keurig net
 En 's avonds bij het kaarselicht, het rozenkransgebed.
 De rozenkrans werd trouw gebid, in ieder huisgezin
 Ter ere van de Moeder Gods, de Hemelkoningin.
 Dus 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

En 's zomers, na een warme dag, was 't buiten heerlijk toeven
 Geen luchtvervuiling, geen lawaai, je kon de stilte proeven.
 We zaten samen in de tuin, ofwel in het prieeltje
 Een zomeravond in die tijd, ik noem het een juweeltje.
 De winters waren meestal streng, de kou hield ieder thuis
 Dan zaten wij met alleman, rondom de plattebuis.
 Er werd maar één vertrek verwarmd, en zuinig werd gestookt
 De plattebuis werd regelmatig, lekker opgepookt.
 Maar zomer of winter, om tien uur dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

En 's zondags was in vroeger tijd ook helemaal anders hoor
 De kerk die stond wel bovenaan, die ging dus altijd voor.
 't Was 's morgens mis en 's middags lof, maar daarna kwam de tijd
 Om even lekker uit te zijn, en van gezelligheid.
 Zo kregen wij ook goed ons part, dat zul je toch wel gissen
 We kwamen eigenlijk niks te kort, we hoefden niks te missen.
 We hadden heus geen barbecue, of hapjes, bende gek
 Ook geen gourmet of geen fondue, maar kersen uit de weck.
 Maar 's avonds om een uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 • We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

Televisie was een woord, dat we toen nog niet verstonden
 Die was in onze jonge tijd, nog lang niet uitgevonden.
 We hadden wel een radio, en dat was nog uniek
 Een Mis, of Moeders wil is wet, of rustige muziek.
 En dinsdagsavonds weet je 't nog, in de Vasten elke week
 De lijdensmeditatie kwam, ofwel de Vastenpreek.
 We moesten luisteren allemaal, naar Baromeus de Greve
 Was om z'n preken zo beroemd, stond héél hoog aangeschreven.
 En na die preek, om 'n uur of tien, dan klonk 't strijk en zet:
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

De tijd is anders, 'k weet 't wel, toch heeft hij ons geleerd
 Dat hier in Oirschot de Lieve Vrouw, nog vurig wordt vereerd.
 Dus ook in deez' moderne tijd, heeft men er behoefte aan
 Om tussen de bedrijven door, nog even stil te staan.
 Maar kijk, die goeie oude tijd, die wil ik graag een keer
 door mijn gedachten laten gaan, dan zie ik alles weer.
 We gingen mee met onze tijd, maar weet je wat ik wou?
 Dat ik nog één keer zeggen kon: zeg kinderen luister nou
 Het is tien uur, en de t.v., die wordt nu afgezet
 We zullen 't rozenhoedje bidden, dan kunnen we te bed.

Deken Frankenstraat 7 Zijgevel aan de St. Odulphusstraat

St. Odulphusstraat 12 en 14

**V. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT
VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW**

53. DEKEN FRANKENSTRAAT 7 (sectie F 5860)

door **M. van Roosmalen, Eindhoven**

De lijst van onroerende monumenten van de gemeente Oirschot beschrijft dit perceel als volgt:

"Dorpshuisje met topgevels met vlechtingen: zijgevels aan de Dirk van Ameijdenstraat en de St. Odulphusstraat".

Tevens hierin opgenomen de panden:

St. Odulphusstraat 12 en 14 (sectie F 5859)

gesticht in 1878, zie onder K en onder Q.

St. Odulphusstraat 21 (sectie F 3754)

gesticht in 1954, zie onder Q.

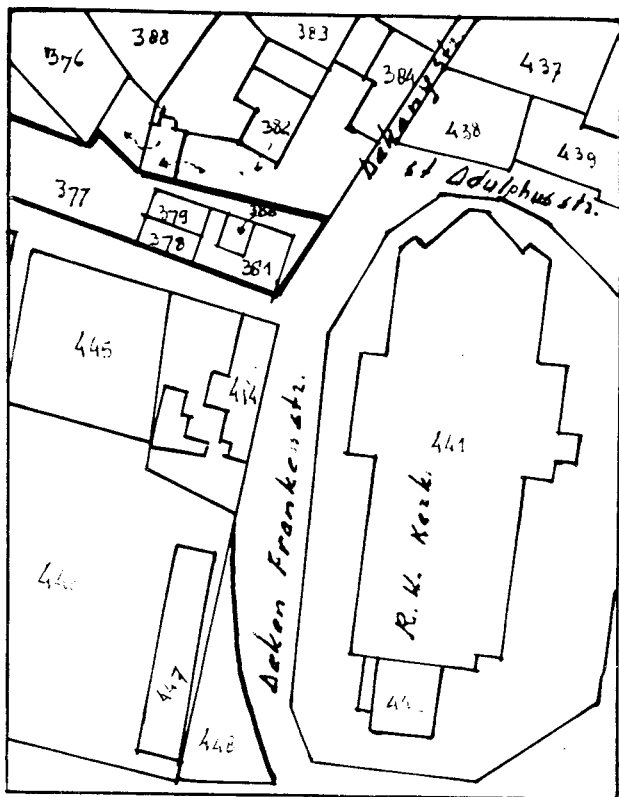
De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

A.	HENDRIK JOHAN VAN OEKEL
"Huijs en de hoff aen den Haspel"
grootte: 13 roijen; aanslag 2 g. 12 st.
(verpondingsboek I, fol. 108v ^o en 107vo)	± 1650
B.	JENNEKEN WED. VAN HENDRIK VAN OEKEL
"Huijs en hoff"
grootte: 13 roijen; aanslag 2 g. 12 st.
(verpondingsboek II, fol. 90)	
C.	JOOST VAN OEKEL
grootte en aanslag als onder B
(verpondingsboek II, fol. 89v ^o)	1711
D.	ANNAMARIJ WED. VAN JOOST VAN OEKEL
grootte en aanslag als onder B
(verpondingsboek II, fol. 89v ^o)
1749 verkoop aan Jan Gerits van Heumen
3 roeden van den hoff	1732

E.	ADRIAEN JANS VAN ERFFOORT geh. met Hendrien Joost van Oekel
"Huijs en hoff (aan de Kerck)"
grootte: 10 roeden; aanslag: 2 g. 2 st. 8 p.
(verpondingsboek II, fol. 89v ^o ; III, fol. 123; IV, fol. 89; V, fol. 92v ^o)
1753 verkoop aan Peter Peters van Taertwijk
3 roeden van den hof
Nieuwe omschrijving: grootte: 10 roeden; aanslag: 1 g. 13 st.	1753
F.	JOSEPH, JAN, MARIA, CATHARINA EN ANNA MARIA kinderen van: Adriaen Jansse van Erffoort
"Huijs en hoff aan de kerk"
grootte: 7 roede; aanslag: 1 g. 13 st.
(verpondingsboek V, fol. 92v ^o)
1801 verkoop	1798
G.	HERMANUS PEETERS VAN DE SANDE (overl. 18-12-1826)
omschrijving, grootte en aanslag als onder F
(verpondingsboek V, fol. 109; VI, fol. 109)	1801

De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

H.	DE WED. HERMANUS PETER VAN DE SANDE
sectie F 377: tuin grootte: 4 R 43 E
sectie F 378: huis grootte: 45 E
sectie F 379: huis grootte: 46 E
sectie F 380: huis grootte: 32E
sectie F 381: huis en erf grootte: 2 R 65 E
(artikel 583, volgnrs. 16, 17, 18, 19, 20)
1833 deling	1832
I.	JAN VAN DE SANDE, herbergier
omschrijving en grootte als onder H
(artikel 816, volgnrs. 1, 2, 3, 4, 5)	1833
J.	JAN VAN DE SANDE, bakker te Middelbeers
omschrijving en grootte als onder H
(artikel 1585, volgnrs. 1, 2, 3, 4, 5)
1852 verkoop	

Situatie 1832

K. AUGUSTINUS VAN DE SANDE, bakker (overl. 09-09-1889)
 omschrijving en grootte als onder H
 (artikel 1636, volgns. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)
 In 1878 hebben er diverse veranderingen plaatsgevonden:
 er werden 2 huizen gebouwd op het sectie nr. F 377, thans
 Odulphusstraat 12 en 14

De secties F 378 en F 379 bleven ongewijzigd

De secties F 380 en 381 werden samengevoegd

De St. Odulphusstraat kreeg aansluiting op de Oude Grintweg

De nieuwe omschrijving luidt als volgt:

sectie F 378: huis	grootte:	45 E
sectie F 379: huis	grootte:	56 E
sectie F 2566: tuin	grootte:	1 R 24 E
sectie F 2567: huis en erf	grootte:	1 R 65 E
sectie F 2568: stal, schuur, erf	grootte:	1 R 40 E

1852

sectie F 2569: huis, stal, erf	grootte:	52 E
sectie F 2570: huis, stal, erf	grootte:	50 E
sectie F 2571: weg (St.O.str.)	grootte:	5 R 28 E

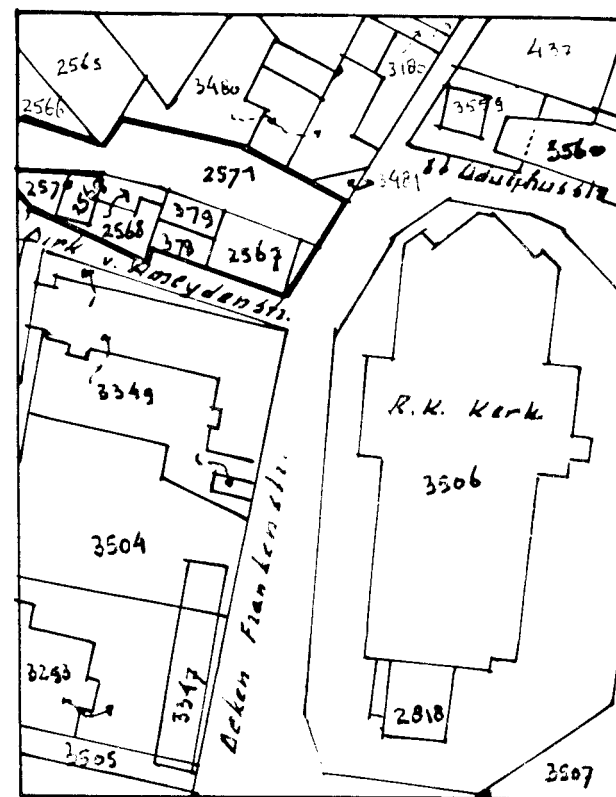
Sectie F 2571 getrokken uit:

**F 376 - 0,08 E, F 377 - 0,77 E, F 380 en F 381 - 1 R 30 E,
 F 382 - 2 R 70 E.; totaal 4 R 85 E, bij hermeting 5 R 28 E**

Successie in 1891 naar artikel 818.

L. FRANCISCUS HERMANUS VAN DE SANDE, bakker
 (overl. 03-11-1906)
 omschrijving en grootte als onder K
 (artikel 818, volgns. 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25)
 In 1904 verkoop van sectie F 2566 tuin, grootte 1 R 24 E,
 naar artikel 4100, volgnr. 1.

1891

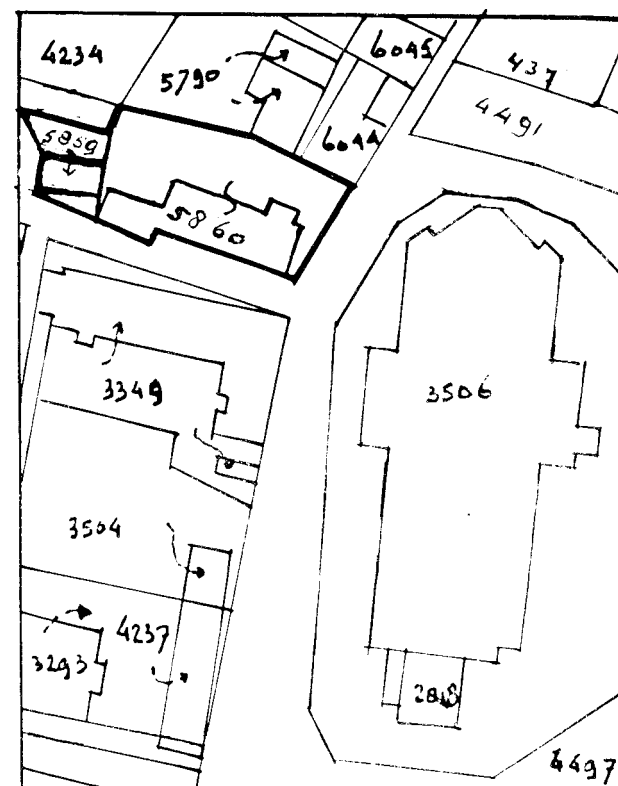
Situatie 1878

- M. HERMAN WILHELMUS AUGUSTINUS VAN DE SANDE, 1906
RK priester en WILHELMUS MARIA VAN DE SANDE,
RK priester, beide te Haaren, beide eigenaren voor de helft.
omschrijving en grootte als onder K
(artikel 2749, volgnsr. 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84)
Verkoop 1908 (naar artikel 4267)
- N. JOHANNES THEODORUS NUIJENS, bakker 1908
omschrijving en grootte als onder K
(artikel 4267, volgnsr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 13)
1910 door koop uit artikel 4087, volgnr. 5 en 6
sectie F 1974 tuin 1 A 20 CA en sectie F 1975 tuin 1 A 66 CA
in 1934 vereniging van deze secties en de nieuwe omschrijving is:
sectie F 3754, tuin; grootte: 2 A 86 CA
In 1930 verbouwing van sectie F 2567
1947 verkoop van alle bovengenoemde percelen naar artikel 6213
- O. ARNOLDUS JOHANNES HENDRIKUS MARIA NUIJENS 1947
bakker, (overl. 17-12-1977)
- P. MARIA ANTONIA JOHANNA BAKS, wed. van 1978
A.J.H.M. Nuijens, eigenaar voor $\frac{2}{3}$ deel en de kinderen elk
voor $\frac{1}{24}$
- Q. DE KINDEREN A.J.H.M. NUIJENS, EIGENAREN 1979
ELK VOOR 1/8
sectie F 378: huis grootte: 45 CA
sectie F 379: huis grootte: 56 CA
sectie F 2567: huis en erf grootte: 1 A 65 CA
sectie F 2568: stal, schuur, erf grootte: 1 A 40 CA
sectie F 2569: huis, stal, erf grootte: 52 CA
sectie F 2570: huis, stal, erf grootte: 50 CA
sectie F 2571: weg grootte: 5 A 28 CA
sectie F 3754: tuin grootte: 2 A 86 CA
(artikel 6213 volgnsr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8)
In 1953 verbouwing van de percelen: F 378, F 379, F 2567 en
F 2568
- In 1954 verkoop naar artikel 6717, t.n.v. Petrus Joh. van Diessen, 1954
schilder, het perceel: F 3754 tuin, grootte 2 A 86 CA
waarop bouw van een winkelhuis, magazijn en erf
Thans ST. ODULPHUSSTRAAT 21

Tevens in 1954, vereniging van de secties:
F 378, F 379, F 2567, F 2568, F 2569, F 2570, F 2571
De nieuwe omschrijving van deze percelen als volgt: sectie F 4235
5 huizen, schuur, 2 stallen, erf en weg, grootte: 10 A 36 CA

In 1975 naar artikel 9057 t.n.v. Anna Maria Leonarda Nuijens 1975
in g.v.g.g.m. P.A. van Lier
2 huizen en erf, grootte: 2 A 30 CA, sectie F 5859
Thans ST. ODULPHUSSTRAAT 12 EN 14

In 1979 naar artikel 9595, t.n.v. Leonardus Julius Antonius 1979
Nuijens, brood en banketbakker
woonhuis, winkel, bakkerij en tuin, grootte: 8 A 06 CA, sectie F 5860
Thans DEKEN FRANKENSTRAAT 7

Situatie 1980

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 46 - 51
door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

De onrustige tijden van de zestiende eeuw vinden af en toe hun schriftelijke neerslag in de Oirschotse zoen-accorden, als b.v. een bedevaart wordt uitgesteld of in beraad gehouden vanwege de oorlogsomstandigheden. Met de laatste twee zoenen van deze serie komen we echter in onrustig vaarwater binnen Oirschot zelf. Het centraliseringsstreven van Karel V deed zich reeds voelen in zijn poging zich te bemoeien met de zoenprocedure, maar had vooral funeste gevolgen voor Oirschot, toen het zich richtte op de benoeming van de dorpssecretaris.

In het begin van het schepenprotocol van 1546 verschijnt opeens een onbekende nogal onbeholpen hand. Al op de titelpagina vinden wij daarnaast wijzigingen en aanvullingen door andere handen. Na het doorworstelen van enkele folio's constateerden wij: die man van de nieuwe hand, die vermoedelijk secretaris was, is totaal onbekwaam voor zijn functie. Pas het protocol van 1547 bracht enige verheldering. Op 1 februari 1547 vonden wij een akte van borgstelling voor Jan Rutgers van Kerckoerle voor de pacht van 7 Karolusgulden per jaar aan de keizer voor het "clerckschap" van Oirschot tot Bamis 1553.¹⁾ Overigens heeft Jan Rutgers van Kerckoerle deze termijn niet kunnen volmaken, want hij stierf in okt./nov. 1551.²⁾ Een verdere verduidelijking vonden wij op 23 maart 1547, waar is aangetekend, dat Joost Gevaerts, die het vorig jaar secretaris was, een bepaalde akte, die hij gemaakt moest hebben, niet kon vinden.³⁾

Wij meenden de volgende reconstructie te mogen opzetten. Karel V, op zoek naar geld voor zijn steeds duurdere politieke aspiraties, dacht een slaatje te kunnen slaan uit het secretariaat van Oirschot, waarvan hij zich de begeving aanmatigde.⁴⁾ Hij zette eenvoudig de reeds meer dan twintig jaar naar tevredenheid functionerende secretaris Jan Rutgers van Kerckoerle af en begaf de meestbiedende met deze functie, in casu Joost Gevaerts, die er absoluut niet voor bekwaam was en van zijn administratie een onbeschrijfelijke warboel maakte. Het Oirschotse bestuur heeft hemel en aarde bewogen, om van deze knoeier verlost te worden, wat tot resultaat had, dat hij werd afgezet, maar wat het nadeel inhield, dat de hertog zich voortaan inliet met de Oirschotse secretaris-benoeming à raison van een primair beoogde "jaarpacht". Jan Rutgers van Kerckoerle werd weer in zijn functie hersteld, maar moest per jaar 7 Karolusgulden betalen als "pacht" aan de keizer als hertog.

Oirschot zat bovendien met de gevolgen van een jaar administratief knoeiwerk. Telkens kwamen er mensen om afschriften van akten, die in feite helemaal niet bestonden of onontwarbaar waren. Wij vonden diverse aanvullingen van de hand

van Jan Rutgers van Kerckoerle en van Roeland van der Ameyden. De schepenlijst op de titelpagina is van de hand van Jan Rutgers van Kerckoerle onder een met onbeholpen hand geschreven opsomming van de schepenen in een onjuiste volgorde. Op de titelpagina vonden we ook een aantekening van Roeland van der Ameyden, dat alle aanvullingen en verbeteringen, die hij in het protocol heeft aangebracht, geschied zijn in opdracht van de schepenen of op verzoek van de partijen. Omdat deze aantekening niet gedateerd is, dachten wij aanvankelijk, dat Roeland van der Ameyden aan het einde van 1546 door de schepenen te hulp geroepen was, om het protocol enigszins te fatsoeneren, maar bij nadere beschouwing bleek zijn aantekening zó onder de lijst van schepenen van de hand van Jan Rutgers van Kerckoerle te staan, dat ze van latere datum moet zijn. Ook na 1551, toen Roeland van der Ameyden secretaris was, moeten er dus nog aanvullingen en wijzigingen in het protocol van 1546 zijn aangebracht.

Nu geven deze overwegingen geen pasklare oplossing voor de twee zoenen van één datum (nrs. 50 en 51). Aanvankelijk dachten wij er wel aan, dat deze accorden gesloten zouden zijn in 1546 en pas later geregistreerd, maar deze veronderstelling bleek niet houdbaar. Een mogelijke verklaring zullen wij echter liever ter plaatse aansnijden.

NOTEN

1. Protocol van 1547, fol. IXv⁶⁾.
2. Protocol van 1551 B, fol. I.
3. Protocol van 1547, fol. XXXIVvo.
4. Er is geen enkele aanwijzing voor een eerdere bemoeienis van de hertog met de benoeming van de Oirschotse secretaris. Evenmin is er een bewijs, dat Oirschot vóór 1546 het recht had, om zonder inmenging zijn secretaris te benoemen. Naar analogie echter van de eigenmachtige ingrepen van de keizer in de zoenprocedure durven wij de veronderstelling aan, dat de keizer zich ook hier de macht eenvoudig probeerde toe te eigenen, wat overigens geheel in zijn lijn lag. In plaats van "de keizer" kan men dan misschien beter lezen "zijn ambtelijk apparaat".

nr. 46

1541 mei 31

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN CORNELISSEN

R.A.N.B., R.A. nr. 134, Oirschots schepenprotocol van 1541, fol. LXX XII.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Cornelissen

Dader: Claes Willems Smeyers

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Thomas van den Ven, priester, kapelaan
 Joost Beelaerts, priester, kapelaan
 namens de dader: Frederik Vos
 Natael Vos

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat van te voren beide partijen beloofd hadden, zich aan de uitspraak te houden.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 20 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening komt niet ter sprake
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 10 jaar uit Oirschot, nadat de dader uit de gevangenis zal zijn vrijgelaten
 wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hoewel niet de afwikkeling van dit zoen-accoord betreffend staat een akte van 8 augustus 1541 (schepenprotocol, fol. CXVIIvo) toch in verband met deze doodslag. Het licht, dat daardoor valt op deze zaak is echter zeer schemerig.

COMMENTAAR

Bij zoen nr. 42 kwam een keizerlijk ingrijpen in de zoenprocedure ter sprake. Ook hier heeft een soortgelijke ingreep plaats gehad. De betreffende officieren hebben zich echter vergalopperd. Uit de akte van 8 augustus blijkt namelijk, dat de kwartierschout Jan Koenen, zijn stadhouder Marcelis Walravens, Frederik Vos en enkele niet met name genoemde helpers voor het bisschoppelijk hof van Diest gedaagd zijn op straffe van de kerkelijke ban, omdat zij het kerkelijk asylrecht hadden geschonden door de dader Claeus Willems Smeyers op het kerkhof te arresteren en in de gevangenis te zetten.¹⁾

Ten tijde van het sluiten van het zoen-accoord zit de dader in de gevangenis. Het accoord wordt voor hem door zijn broers gesloten. Blijkbaar verwacht men, dat hij binnen niet al te lange tijd ontslagen zal worden. Dan zal de verbanning ingaan. Zetten we nu eerst enkele merkwaardige feiten op een rijtje. De arbiters van het slachtoffer zijn beiden priesters. Als zodanig dienden zij het kerkelijk asylrecht te verdedigen en moesten zij - zeker in deze zaak - tegen het optreden van de wereldlijke gezagsdragers zijn. Thomas van den Ven was arbiter geweest in de zoen (nr. 42), waarin een eventueel beroep op het wereldlijk gezag als vernietigen-

de clausule was opgenomen.²⁾ De arbiters van de dader zijn Frederik en Natael Vos, notabene de man die hem mede had gearresteerd en diens broer. Hij ging dus bij de duivel te biecht.

De situatie op 8 augustus. De dader zit nog in de gevangenis. De schout van Kernpenland, zijn stadhouder en Frederik Vos zijn voor de kerkelijke rechtbank in Diest gedaagd. Als zij daar niet verschijnen dreigt de kerkelijke ban en als ze wel verschijnen zonder dat de zaak geregeld is, zal het wel niet veel beter aflopen. In de akte van 8 augustus bieden zich twee personen aan, om in hun naam voor de kerkelijke rechtbank in Diest te verschijnen en daar de zaak zonder schade voor hen te regelen. Het zijn de priester Joost Beelaerts, arbiter voor het slachtoffer, en Thomas de Hoppenbrouwer, oud-stadhouder van de schout van Kempenland en door de kwartierschout Corstiaen Koenen (vermoedelijk de vader van de huidige kwartierschout) afgezet. Hij zal dus geen vriend geweest zijn van Jan Koenen noch van Marcelis Walravens, die zijn plaats had ingenomen.³⁾ Zij doen dit op deze uitdrukkelijke voorwaarde: "... dit allet, zoverre Claeus voirscreven van zynder gevanckenisse gerelaxeert ende van zynen lyve ende levne gesalveert mach werden ende anders nyet."

Het paste natuurlijk helemaal in het politieke straatje van Thomas de Hoppenbrouwer, om onder het mom van hulpvaardigheid de macht van zijn tegenstanders in te perken. Het bakzeil halen door de schout en de zijnen was duidelijk ontbindende voorwaarde en tevens het eerste doel van de "hulpverleners".

Voor we ons gaan wagen aan het zoeken van een verband tussen al deze merkwaardige zaken is het goed in herinnering te roepen, wat er gebeurd was op 13 maart 1537, zoals gememoreerd in het vorige nummer van Campinia bij het commentaar op zoen nr. 42. Daar was door de schout namens de hertog en de heer een zoen-accoord gesloten met Bartholomeus Adriaenszoon Colen voor de moord op Jan Bantmans. Wij constateerden daarbij, dat er geen zoen-accoord tussen de families bekend is. Nu mogen wij natuurlijk niet vervallen in de dikwijls gemaakte fout, om uit het ontbreken van bewijsstukken tot het niet bestaan van een feit te concluderen. Maar bij nadere beschouwing is het vrijwel onmogelijk, dat er later nog een zoen-accoord gesloten zou worden tussen de families. In het door de schout gesloten accoord wordt immers bepaald, dat de "voirscreven misdaet quytgeschouwen" is. Het wordt dan wel erg moeilijk voor de familie van het slachtoffer, om ook nog een verzoening met hen af te dwingen. De familie van het slachtoffer komt dus in de kou te staan en voor de Oirschotse gemeenschap - waar de zoenprocedure een eeuwenlang geaccepteerd en goed voldoende gebruik was - is het rechtsgevoel niet bevredigd en bovendien wordt de onafhankelijkheid van het Oirschotse eigen-bestuur hier ernstig bedreigd. Hier valt dus duidelijk het particuliere belang van de familie van het slachtoffer samen met het algemene belang van de Oirschotse gemeenschap.

In dit licht willen we ons wagen aan een verklarende hypothese. Als de dader door de schout is gevangen genomen, is het zaak voor de familie van het slachtoffer,

om zo spoedig mogelijk een zoen-accoord te sluiten met de familie van de dader, desnoods tegen een gematigd tarief. Beter een kleine vis aan de haak dan een grote in het water misschien als buit voor een ander. Het gesloten zoen-accoord is duidelijk haastwerk. De familie van het slachtoffer koos dus arbiters, die in elk geval tot een zoen-accoord op korte termijn wilden komen, al zouden zij dan ook niet het uiterst mogelijke van de dader eisen. Een gesloten zoen-accoord was voor de twee priesters een wapen tegen de burgerlijke bestuurders.

De keuze van de arbiters door de familie van de dader vraagt een wat omslachtiger verklaring. De gebroeders Vos waren samen arbiter geweest in zoen nr. 38. Zij hadden die functie goed vervuld. Zij konden dan ook geen argument bedenken, om die functie nu niet te aanvaarden. Overigens zou het weigeren van een dergelijk verzoek op zich al bijna ondenkbaar zijn, maar in de situatie van dit ogenblik zouden de gebroeders Vos zich in Oirschot helemaal onmogelijk gemaakt hebben door een weigering. Hun nut voor de familie van de dader was echter zeer groot. Immers zij hadden geen enkele reden, om snel tot een accoord te komen. Dit hield een grote kans in, dat het minimum-voorstel dat de arbiters van de dader in het begin van de onderhandelingen zouden stellen tegenover het maximum-voorstel van de arbiters van het slachtoffer, door deze laatsten zonder onderhandeling aanvaard zou worden, omdat er dezen alles aan gelegen was, om zeer snel tot een accoord te komen.

Een geluk voor de Oirschotse gemeenschap was, dat haar door ondoordacht optreden van de burgerlijke autoriteiten een zware kerkrechtelijke stok in handen werd gegeven, die dan ook onmiddellijk achter de deur geplaatst werd en die, nadat hij zijn werk gedaan had, door niemand beter kon worden verwijderd dan door degenen die hem daar hadden neergezet.

De verklaring lijkt misschien ingewikkeld voor degenen, die niet bekend zijn in het labyrint van de Oirschotse politiek met zijn ontelbare doodlopende straatjes. Als men echter alle doodlopende straatjes kent, is ook de uitweg te vinden. Zelfs voor enigszins ingewijden blijft het echter verbazingwekkend, hoe snel deze uitweg soms gevonden wordt, als het algemeen belang geacht kan worden samen te vallen met het particulier belang.

NOTEN

1. In verband met het Brabantse privilege "de non evocando" (Een Brabander mag nooit voor een rechtbank, ook geen kerkelijke, gedaagd worden buiten Brabant) had de bisschop van Luik voor het Brabantse deel van zijn bisdom een kerkelijke rechtbank opgericht te Diest. Een uittreksel uit de pragmatieke sanctie van keizer Karel IV van 1349 en van het privilege van keizer Sigismund van 1424 met bijbehorende uitvoeringsdecreten, waardoor dit privilege aan Brabant verleend werd, is te vinden in het Register van Dooren - van Baar, blz. 185 - 191.

2. Zie over Thomas van den Ven het vorig nummer van Campinia, blz. 140, over Joost Beelaerts hetzelfde nummer, blz. 151.
3. Tot nu toe hebben wij geen nadere gegevens gevonden over kwartierschout Jan Koenen (ook geschreven Konen). Wij veronderstellen, dat hier de zoon de vader is opgevolgd. Stadhouders Marcelis Walravens is ter sprake gekomen in zoen nr. 35b en nog een enkele maal daarna. In dezelfde zoen kwam Frederik Vos voor als "richter" in de Beerzen en als "dader". Zonder officieel stadhouders te zijn was hij vermoedelijk ook nu voor enkele plaatsen vervanger van de kwartierschout. Thomas de Hoppenbrouwer kwam uitgebreid ter sprake in zoen nr. 28 en nog enkele malen daarna.

nr. 47

1542 april 5

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP MARTEN GERIT 's WITTEN ZOON R.A.N.B., R.A. nr. 134, Oirschots schepenprotocol van 1542, fol. XLVvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Marten zoon van Gerit 's Witten

Dader: Dirck Martens Gruyters

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Goessen Scepens, schepen

Jan van den Scoet, schepen

Jan Huyskens

namens de dader: Jan Damen, priester en kanunnik te Boxtel

Frederik Vos

Lambert Ardtsoen

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde der akte, nadat partijen van te voren beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 - I. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 70 gulden in 3 termijnen (1e termijn binnen 10 dagen)
 - b. kosten bij gelegenheid van het sluiten van het accoord
(niet gespecificeerd)
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 10 zielmissen te doen door Henrick Verhoeven, te betalen met 10 stuivers

- d. 5 kaarsen: 1 in Boxtel bij het H. Bloed
3 in Boxtel
1 in Best
- 3. schulderkenning
 - b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In de zoenakte zelf is aan het begin de borgstelling opgenomen door de vader van de dader. Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

Goessen Claeus Scepens en Jan Jan Lucassen van den Scoet waren beiden drie jaar eerder ook reeds als zittend schepen arbiter geweest, Scepens in zoen nr. 44 en v.d. Scoet in zoen nr. 43 b. Jan Huyskens komt hier voor de eerste maal voor als arbiter. Hij was schepen geweest in 1537 en 1540 en zou later nog om de drie jaar terugkeren tot 1552.⁴⁾ Kanunnik Jan Damen van Boxtel is ook niet eerder voorgekomen. In Boxtel waren in die tijd enkele kanunniken van Oirschotse afkomst. Er is geen aanwijzing, dat Jan Damen in Oirschot geboren was, maar wel had hij er familie wonen, zoals blijkt uit zijn deelgenootschap in een erfenis in 1553.⁵⁾ Frederik Vos kwam in de voorgaande zoen voor en Lambert (of Lambrecht) Artssoen in zoen nr. 31. Daar werd verondersteld, dat hij uit Turnhout zou zijn. Dit lijkt nu toch minder waarschijnlijk.

Het slachtoffer is vermoedelijk gevallen in een vechtpartij tussen twee Oirschotse jongemannen. Bij beiden blijkt niet, dat zij getrouwd zijn. Beider vaders spelen een voorname rol bij de totstandkoming van de zoen. Van het zoengeld moet de vader van het slachtoffer aan drie familieleden ieder 4 gulden uitkeren. Bedevaart, voetval en verbanning worden niet gevraagd.

NOTEN

- 4. Zie de schepenprotocollen der betreffende jaren.
- 5. Schepenprotocol van 1553, fol. XCVIIvo e.v.v.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANTHONIS WILLEMSZOON DE CORT

R.A.N.B., R.A. nr. 135, Oirschots schepenprotocol van 1543, fol. I.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Anthonis zoon van Willem de Cort

Dader: Jan Bauwen Gyssels

Zoen-commissie

namens het slachtoffer: Jaspar van Esch

Goessen Scepens

Jan van den Scoet

namens de dader: Lambert Ardtsoen

Frans (Carelszoon) Cleynaël

Willem Aelbrechts van Liemdt

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde der akte, nadat van te voren beide partijen beloofd hadden zich aan de uitspraak te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 - 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 32 gulden in 3 termijnen + 3 gulden in 3 termijnen voor de vrijstelling van de voetval en 4 kloosterwinnings
 - 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 4 kloosterwinnings (zie 1.a.)
 - c. bedevaart: Trier (zie commentaar)
 - d. 3 kaarsen van 1 pond
 - 3. schulderkenning
 - a. voor vrijstelling van voetval zie 1.a.
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 3 jaar
wijken op weken en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

In de akte zelf is na de belofte door beide partijen opgenomen de borgstelling door een paar familieleden en de garantieverklaring van de dader voor zijn borgen. Buiten de akte zelf is niets gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

De meesten zijn bekend. Jaspar van Esch o.a. uit de meeste zoenen in het vorige

nummer. Goessen Scepens, Jan van den Scoet en Lambert Ardssoen uit de voorgaande zoen. Frans Cleynaël hebben we nog niet ontmoet. Zijn vader Carel was kwartierschout van Kempenland geweest.⁶⁾ Wij zullen hem in de volgende zoen ontmoeten als dader.

Willem Aelbrechts van Liemdt is misschien dezelfde als Willem Henrick Aelbrechtssoen, die schepen was in 1532. Hij keert pas terug als schepen in 1546 en staat dan op de derde plaats in de rangorde. Wij veronderstellen, dat hij kort na 1532 naar Liempde verhuisd is en kort vóór 1542 weer in Oirschot is komen wonen, waarom hij hier nog "van Liemdt" genoemd wordt. De naam Aelbrechts was toen echter al duidelijk een vaste familienaam, zodat de toevoeging "van Liemdt" bij een geboren Oirschotenaar vanzelf wel weer verdween.

De voorwaarden

Er is bij de onderhandelingen wel sprake geweest van een voetval, maar daar is van afgezien. Men koos daarvoor een extra zoengeld. Dit is echter in één bedrag gevat met de kosten van 4 kloosterwinningsen en dat maakt samen maar 3 zoengulden of 30 stuivers. Nu bleek in zoen nr. 47 het stipendium van een zielmis 1 stuiver te zijn. Als men bedenkt, dat de stuiver van die tijd te vergelijken is met ons tientje, is dat niet vreemd. Als men ervan uitgaat, dat voor de vrijstelling van de voetval toch wel minstens 1 extra zoengulden geteld zal mogen worden, houdt men voor 4 kloosterwinningsen slechts 20 stuiver over. Wij kunnen niet anders concluderen dan dat kloosterwinning een zeer zwevend begrip is geweest.

Er wordt weer een bedevaart geëist, maar daaromtrent wordt bepaald, dat deze binnen het jaar moet gebeuren, als het tenminste vrede wordt. Als dat niet het geval is, zullen de arbiters alsnog bepalen, wat er dan moet gebeuren. De voorwaarden zijn dus gematigd, zeker als men bedenkt, dat het slachtoffer minderjarige kinderen had en dat hij de zoon was van een regent.^{%)}

NOTEN:

6. Zie over hem het eerste nummer van deze jaargang, blz. 40.
7. Willem de Cort was schepen in 1533, 1536, 1539, 1542 en 1545.
Zie de schepenprotocollen der betreffende jaren.

nr. 49

1545 juli 14

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP FRANS ANSEMSZOOM VAN LIEVELD

R.A.N.B., R.A. nr. 135, Oirschots schepenprotocol van 1545, fol. LIX.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Frans Ansemszoon van Lieveld

Dader: Franck Carelszoon Cleynaël

Zoen-commissie

(niet gespecificeerd) Peter Wilhem Peterssoen (van Breugel)
Arnd Henrickszoen van Nistelroey

Uitspraak

- A. Verzoening is niet uitdrukkelijk uitgesproken, maar aan het begin van de akte is aangetekend, dat beide partijen zich aan de uitspraak zullen houden en aan het eind, dat ze aanvaard hebben.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 100 Carolusgulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 3 dertigsten "dat men heyt cloestergewinne"
 - d. 5 pond was
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 1 jaar uit Oirschot (ingegaan 14 juni)
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Op 1 december 1545 geeft de voogd van de minderjarige kinderen van het slachtoffer een kwitantie voor de betaling van het zoengeld. Protocol van 1545, fol. LXIXvo. Dit was dus ruim binnen de tijd betaald.

COMMENTAAR

Ofschoon in de titel volgens gewoonte het woord "moord" gebruikt wordt, menen wij, dat hier niet van moord of doodslag in onze zin sprake is. De redenen zijn deze. De normale formulering aan het begin van een zoen-accoord is, dat de dader het slachtoffer "by misgrype ter doot gebracht heeft", hier is de formulering echter "by misvalle". Nu kunnen we op dit ene woord geen afdoende argumentatie opbouwen. In de kwitantie voor het betaalde zoengeld wordt echter weer uitdrukkelijk gezegd, dat Franck Cleynaël het slachtoffer "met ongevalle ter doot gebracht heeft". Hier komen nog enkele overwegingen bij. Er blijkt in de akte

niets van enige vijandschap tussen de families. Dit lijkt ons de reden, dat er geen verzoening wordt uitgesproken.

De twee arbiters (hoe moeilijker de zaak ligt, hoe meer arbiters) zijn niet gespecificeerd aangegeven, een namens het slachtoffer en een namens de dader. Vermoedelijk zijn het wederzijdse vrienden, die zich aangeboden hebben, om de zaak te regelen. Beide families zullen gezegd hebben: "Natuurlijk is het goed, zoals jullie het geregeld hebben". Het zoengeld is wel erg hoog, maar de familie Cleynaël was zeker een van de meest welgestelde in Oirschot en bovendien moest er voor de minderjarige kinderen van het slachtoffer gezorgd worden. Dat de totale som zo ver binnen de vastgestelde tijd betaald was, wijst zowel op de welgesteldheid van de familie Cleynaël als op de bereidheid tot betalen.

De verbanning voor een jaar lijkt ook meer een formaliteit. Vermoedelijk is Franek Cleynaël na zijn ongelukkige daad in paniek uit Oirschot gevlucht. Dit zal een maand vóór het sluiten van het accordé geweest zijn, want vanaf die dag is de verbanning al ingegaan. Dat deze verbanning meer een formaliteit is, concluderen we uit de woorden, dat hij verpliecht is "buyten anderswaer te hebben een wonstadt, mer sal wel moegen comen bynnen Oerschot ende aldaer syne saccken besougeren III ofte 1111 daegen, den eenen nae den anderen volgende, soe dick ende menichwerf als hom van noide wesen sal, sonder die scene daernede te breken

Overigens is omtrent de voorwaarden enkel nog op te merken, dat wij door cle link, die gelegd wordt tussen dertigste en kloosterwinning, helemaal de mist in worden gestuurd. Wij vermoeden, dat hei begrip kloosterwinning voor de Oirschotse mensen van die tijd al aan het vervagen was.

De personen

Over Franek Cleynaël vernamen we reeds bijzonderheden in de vorige zoen. Ook Frans Ansemszoon van I ieveld was uit een oude regentenfamilie. Hij is vermoedelijk een zoon van Ansem Jacop Ansems, die schepen was in 1516.¹²⁾ Ofschoon de achternaam van Lieveld niet wordt genoemd, durven wij toch aan te nemen . dat hij een zoon was van Jacop Ansems van lieveld, die schepen was in 1473, 1477, 1483, 1486, 1489, 1493, 1496 en president-schepen in 1499.,¹³⁾ Daar An sein Jacop Ansemszoon na 1516 niet meer als schepen terugkeert. veronderstellen wij, dat hij kort daarna gestorven is, terwijl zijn zoon Frans nog minderjarig was. Dit verklaart tevens, dat de familie van Lieveld uit het regentencollege verdwijnt.

De arbiter Arnd Henrickszoon van Nistelroey was schepen geweest in 1524, 1528, 1531, 1534, 1537 en 1540.¹³⁾ In de jaren 1534 en 1537 was hij schepen geweest samen met de tweede arbiter Peter Willem Peterszoon van Breugel, die wij ontmoet hebben als arbiter in zoen nr. 37. Hij was later nog meermalen schepen en president-schepen, zoals daar werd gememoreerd, en stierf in 1554.¹⁴⁾

NOTEN

12. De schepenprotocollen van de jaren 1514 - 1517 zijn slechts fragmentarisch bewaard. De schepenen van 1516 zijn ons echter bekend uit charterverzameling nr. 363.
13. Zie de titelpagina's der schepenprotocollen der betreffende jaren.
14. A.M. Frenken, "Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meierijsche geslachten", 's-Hertogenbosch 1918, blz. 20 noemt Willem van Breugel "Thomaszoon". Hij baseert zich op "eene Bossche schepenakte van 17 juni 1539" en verwijst daarvoor naar het Bossche schepenprotocol nr. 153, fol. 366. Frenken zal dit wel goed gelezen hebben, maar wij betrapten de Bossche schepenklerken reeds herhaaldelijk op het slordig omspringen met Oirschotse namen. Tegenover het Bossche schepenprotocol staan verschillende meer betrouwbare lezingen. Bij een stuk aangaande de deling van de nalatenschap van Willem van Breugel, die op 2 september 1557 nog haar beslag moest krijgen, is duidelijk sprake van "Willem **Peters** van Breugel ende syn wyf Cathelyn". Oirschots schepenprotocol van 1557, fol. CXIIvo e.v.v.. In 1547, het jaar waarin Peter van Breugel voor de eerste maal president-schepen was, wordt hij een paar maal genoemd "Peter Willem Peterszoen van Breugel". Prot. 1547, fol. X en XVI. Voor de Oirschotse secretarissen waren de familierelaties natuurlijk gesneden koek. Bovendien komt in de eerste generaties na Willem geen enkele Thomas voor en heet Willems oudste zoon Peter.

nr. 50

1548 april 6

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP PETER ADRIAEN GERITSSOEN R.A.N.B., R.A. nr. 136, Oirschots schepenprotocol van 1548, fol. XLVvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Peter Adriaen Geritssoen

Dader: Goyard Henrickssoen van den Langenneep

Zoen-commissie : geen

Uitspraak niet van toepassing, daar het accordé gesloten is tussen twee families uit eigen beweging zonder officieel aangezochte arbiters.

A. Verzoening. De akte begint met een voorwaardelijke vergiffenis aan de dader (zie commentaar) en eindigt met de belofte van de dader, dat hij zich aan de voorwaarden zal houden.

B. Voorwaarden

I. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 16 gulden in 2 termijnen: le daags na Pinksteren
2e 2 jaar daarna

2. geestelijke genoegdoening

- a. zielmis bijwonen bij voetval
c. bedevaart: Halle O.L. Vrouw (bij Brussel)
d. 2 kaarsen van 1 pond in de kerk te Oirschot b.g.v. de voetval

3. schulderkenning

- a. voetval in de kerk te Oirschot op tweede Pinksterdag
b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 7 jaar
uit Aarle en Notel voor altijd
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Twee zoen-accorden, waarvan totaal geen verband aanwijsbaar is, op één dag gesloten, leken ons te vragen om een verklaring. Eerlijk gezegd zijn we er niet uitgekomen. We kunnen slechts een vermoeden geven.

Wij constateerden reeds, dat zoen-accorden door de families zelf gesloten konden worden zonder bemiddeling van officieel aangezochte arbiters. Enige bemiddeling is er altijd wel. Er zijn aanwijzingen, dat er zoen-accorden gesloten zijn, die niet geregistreerd werden, waarvan misschien zelfs helemaal geen schriftelijk stuk bestaan heeft. Deze twee accorden zijn duidelijk gesloten zonder officiële arbiters. Dat men ze toch door de schepenbank liet registreren, zou zijn oorzaak kunnen vinden in de dreigende bemoeienis van het hertogelijk apparaat, waarvoor mogelijk een acute vrees bestond. Het is mogelijk, dat de schepenen de families op dat gevaar hebben gewezen, waardoor zij besloten hun zoen-accorden onmiddellijk te laten registreren op dezelfde dag en voor dezelfde schepenen als getuigen. De twee akten lijken in één adem geschreven.

De redactie van deze twee akten is totaal verschillend van de voorgaande, die werden geredigeerd als een verslag van de vorming van de zoen-commissie en de door deze genomen beslissing, waarbij de secretaris als notulist aanwezig was. De twee akten 50 en 51 zijn een verslag van de mededeling door partijen van hun overeenkomst, die achteraf aan de secretaris werd gedaan.

Wat deze zoen betreft. Er verschijnt een hele rij bloedverwanten van het slachtoffer, terwijl de dader alleen is. Van de vergiffenis noteerden we, dat deze voorwaardelijk werd gegeven, uitdrukkelijk afhankelijk van een te verrichten voetval, die toch in onbruik aan het raken was. Deze voorwaardelijke vergiffenis wordt

geschonken aan Jan Ruigers - dat is de secretaris - "tot behoef" van de dader. Als we deze enigszins primitieve gedachte in enigszins primitieve woorden mogen weergeven: de vergiffenis wordt in handen gesteld van de secretaris, een neutraal vertrouwenspersoon - zo werd de secretaris in Oirschot dikwijls beschouwd - om ze aan de dader na het doen van de voetval door te geven.

Uit de voorwaarden en betalingscondities blijkt, dat de dader zeker arm was. De bedevaart naar Halle ten zuiden van Brussel wijst er op, dat de toestand binnen Brabant redelijk veilig was.

nr. 51

1548 april 6

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GOYARD DIE CROM**R.A.N.B., R.A. nr. 136, Oirschots schepenprotocol van 1548, fol. XLII**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Goyard die Crom

Dader: Joost natuurlijke zoon van wijlen Dirck Hoppenbrouwers

Zoen-commissie: geen

Uitspraak niet van toepassing, daar het accord gesloten is tussen twee families uit eigen beweging zonder officieel aangezochte arbiters.

A. Verzoening. De akte begint met het constateren, dat de doodslag vergeven is en eindigt met de belofte, dat beide partijen zich aan het accord zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 20 gulden "voir kosten ende meestergelt"
 $\frac{1}{3}$ binnen 3 dagen
 $\frac{2}{3}$ met Kerstmis

2. geestelijke genoegdoening

- a. 4 zielmissen te doen door Daniël van den Broeck, te betalen met
4 stuiver
d. 3 kaarsen van 1 pond: 2 in Oirschot
1 in Sint-Oedenrode

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor 16 jaar uit Oirschot, Sint-Oedenrode,
Boxtel en Oosterhout
wijken op wegen enz. is niet vastgesteld in de akte.

AFWIKKELING

In de zoenakte zelf is opgenomen de borgstelling door twee (half)broers van de dader.

Onmiddellijk na de akte is opgenomen een garantieverklaring van de dader voor zijn borgen.

In de marge is aangetekend, dat Gysbrecht, de ene (half)broer van de dader 3 gulden en 5 stuiver betaald heeft en 1 pond was volgens erkenning door de kinderen van het slachtoffer op 8 maart 1549 betaald.

COMMENTAAR

Zoals de vorige wijkt ook deze zoen nogal sterk af van de vaste schematische opzet, die we al een tijd gewend waren. Hier is dus ook geen verslag van het sluiten van een zoen-accoord, maar een registratie achteraf van de onderling gesloten overeenkomst.

Goyard die Crom, het slachtoffer, was al een oudere man. Er treden geen broers op maar enkel zijn, allen reeds meerderjarige, kinderen, drie zoons en een dochter, die vermoedelijk in vier verschillende plaatsen woonden nl. de vier plaatsen van de verbanning. Van de oudste zoon Corstiaen staat bijna vast, dat hij in Sint-Oedenrode woonde. Aan hem moest de kaars bezorgd worden, die daar in de kerk geplaatst werd.

De dader is een buitenechtelijke zoon van wijlen Dirck Hoppenbrouwers. Deze is vermoedelijk Dirck Gysbrechts Hoppenbrouwers, die schepen was in 1497, 1500, 1506 en vanaf 1514 om de drie jaar tot 1532. Soms wordt zijn vaders naam vermeld, maar meestal niet. Nu kreeg een buitenechtelijke zoon gewoonlijk wel wat van zijn vader, maar hij deelde niet in de erfenis. De (half)broers treden wel voor hem op en blijven borg voor het te betalen bedrag, maar de bedoeling is wel, dat dit door de dader wordt terugbetaald. Uit alles blijkt, dat noch de dader noch zijn (half)broers goed bij kas zijn. De geregistreerde betaling door een der borgblijvende (half)broers is een eind over tijd.

De dader is uit een familie, waarvan sommigen tot de regenten behoorden, maar de familieverhouding tot hen hebben wij niet kunnen vaststellen.